

EGO

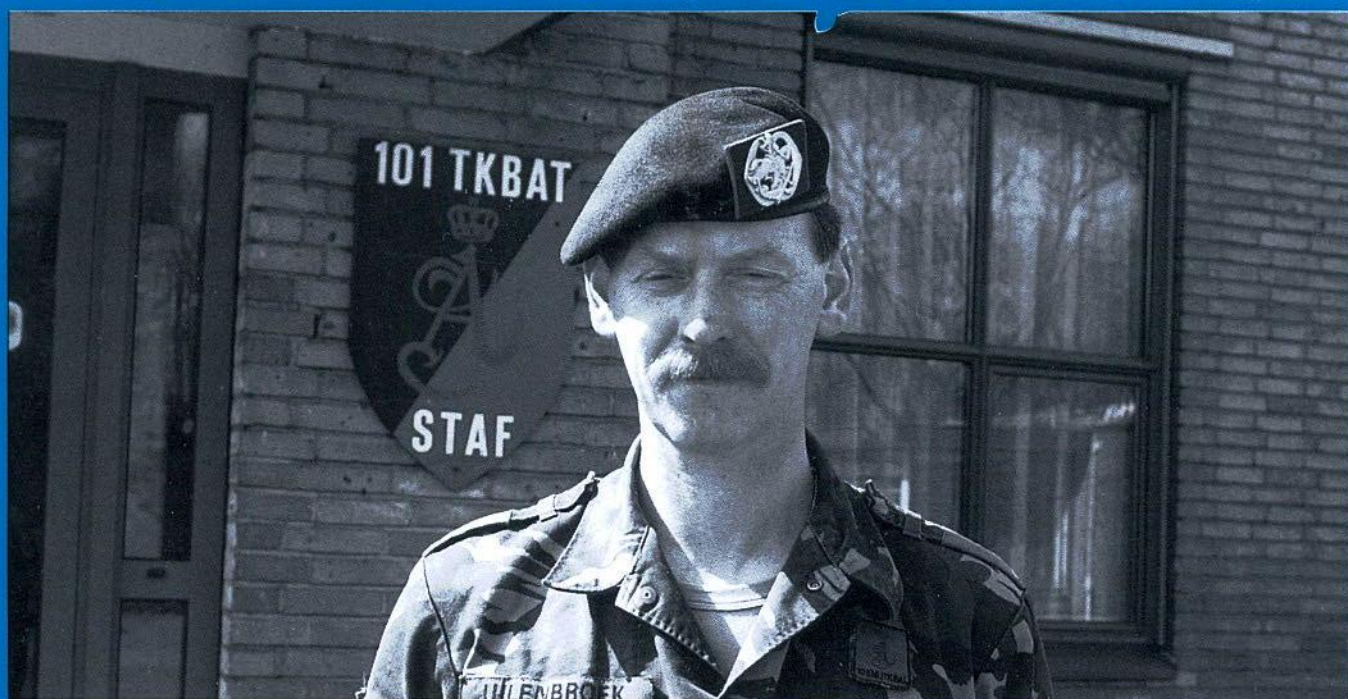
UvH

UNIVERSITEIT
VOOR
HUMANISTIEK

BIBLIOTHEEK

Postbus 797 3500 AT Utrecht

Tel: (030) 239 01 00

Vanaf pagina 13 middenkatern: nazorg voor veteranen

En de juke box speelde door, pagina 3

De groene huiskamer van Bram van Stolk, pagina 8

nr. 7/8, zomer 1996, 35e jaargang
Abonnementsprijs f 15,- per jaar, te
storten op postbankrekening 480414
t.n.v. Hoofdraadsman HGV te Zeist.
Militairen ontvangen het blad op aan-
vraag zonder betaling.

Redactie:

Klazien van Brandwijk-Wiltjer,
Bart Hetebruij, Wim Heij (voorz.),
Joan Merens, Joost M. v. Langen,
Jan Sulman.

Vaste medewerkers:

Theo Carree, Arend van Dam,
Gerard van Erkelens, Martin
Groenewold, Pieter de Jager,
Tom Janssen, Stef Kessels,
Willy Lohmann, René Nauta,
Leonore van Opzeeland,
Cor Out, Theo Paymans,
Rien Robijns, Karel Roskam,
Hans Schonk, Frank Spoelstra,
Jan Stoof, Wessel Visser,
Leon Wecke, Hans van Wissen.

Eindredactie:

Joan Merens
Redactiesecretariaat:
Fred Wilkens
Prepress/Lithografie/Druk:
Brouwer Utrecht B.V.

Adres redactie en administratie:

Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Oranje Nassaulaan 71,
3708 GC Zeist, tel. 030-6920906.

Bijdragen in EGO verschijnen op
persoonlijke titel en vertegenwoordi-
gen niet noodzakelijkerwijs de visie
van de redactie of de dienst HGV.

Overname van artikelen en tekeningen is
alleen toegestaan met bronvermelding.

Inhoud

Verraad	2
En de Juke Box speelde door...	3
Popmuziek	6
Roskam	7
De groene huiskamer van Bram van Stolk	8
Vragen staat vrij	10
Prikkels	11
Gedicht	12
Middenkatern	13
NAZORG voor Indië-gangers en VN-Veteranen	
Een dief in Cyberspace	21
Film	23
Zijn BBT-ers kansloze gabbertjes?	26
Puzzel	27
Vrijheid in gevangenschap	27
In het vizier	28
De gelykstaat der Joden	28
Boeken	29
Conferentie	31
Raadslieden, waar en wie	31
Poster van Willy Lohmann	32

'VERRAAD', door wie eigenlijk?

De afgelopen maanden hebben de militairen van Dutchbat III al heel wat negatieve pers over zich uitgestort gekregen. Kennelijk blijft hun optreden tijdens de val van de enclave Srebrenica omstreden. Als laatste in deze reeks kunnen we het pas verschenen toneelstuk 'Srebrenica' beschouwen. De schrijvers Guus Vleugel en Ton Vorstenbosch beschouwen het optreden van Dutchbat III als een moreel dieptepunt (Volkskrant 27 april 1996) waar wat aan gedaan moest worden. Ze hebben daarbij hun eigen vorm bedacht, namelijk een toneelstuk. Fictie dus; en dat schijnt ook inderdaad zo te zijn, want zonder kennis van zaken, zonder diepgang, zonder respect, zonder uitgebreid de betrokken militairen te interviewen is er een stuk in elkaar gedraaid waar de direct betrokkenen zich niet in zullen herkennen.

Waar gaat het namelijk om. Het toneelstuk is bedoeld als een aanklacht tegen racisme, tegen de houding van de Nederlandse soldaten ten opzichte van de Moslims. De auteurs verwijten de blauwhelmen niets te hebben gedaan tegen de deportatie van de duizenden Moslims en vergelijken de houding van Dutchbat met die van de Nazi's tijdens de deportaties van Joden in de Tweede Wereldoorlog (Volkskrant 11 mei 1996/Leeuwarder Courant 11 mei 1996). Dutchbat heeft er een soepzooi van gemaakt en maar wat aan gerommeld. Wat er volgens de auteurs uiteindelijk resteert is een verontrustende mentaliteit bij 'onze jongens'. Kortom het gaat om verraad uit racistische motieven.

Laten we eens nader op dat begrip 'verraad' ingaan en de vraag stellen wie nou wie verraden heeft. Heeft de Bosnische regering vanaf het begin uit P.R. overwegingen niet doelbewust 40.000 mensen in de val laten zitten? Was er niet eerder een gebiedsruil of uitwisseling van personen mogelijk? Waarom had de militaire leiding van de Moslims al weken voor de val van de enclave diezelfde enclave verlaten? Waarom is een groot deel van de Moslimstrijders vlak voor de val van de enclave uitgebroken? Hebben zij aan hun vrouwen en kinderen gedacht? Waarom is Raviv van Renssen door Moslims omgebracht? Waarom hinderden en bedreigden de Moslimstrijders Dutchbat in de rug, terwijl Dutchbat met gevaar voor eigen leven in de weer was met de Servische aanvallers? Was er een geheime overeenkomst tussen Mladic en de VN? Was de enclave al opgegeven? Met andere woorden waren zowel Dutchbat als de Moslims al bij voorbaat opgegeven? Wie stuurde Dutchbat naar de enclave met een beperkt mandaat, bijna zonder bewapening en nog minder voorraden?

Er zijn nog zoveel vragen, waarvan de meeste niet gemakkelijk te beantwoorden zijn. Maar laat één ding duidelijk zijn, net als de Moslims waren de Dutchbatters na de val van de enclave volledig overgeleverd aan de willekeur van de Serven. Velen van hen worstelen ook nu nog met gevoelens van verdriet, woede en met name onmacht.

Wanneer wij even "kort door de bocht" zouden redeneren als de schrijvers van het toneelstuk hebben gedaan, zouden wij kunnen zeggen dat alleen "bad guys" militairen van Dutchbat vergelijken met Nazi's.

Redactie

Noot van de redactie

Op het artikel van Leo van Bergen, Is oorlog goed voor de geneeskunde, EGO mei 1996, zijn nogal wat reacties gekomen. De redactie stelt zich voor hier in een volgend nummer op terug te komen door iemand met een andere mening over dit onderwerp aan het woord te laten.(red.)

EN DE JUKE BOX SPEELDE DOOR.....

George Uilenbroek is op dit moment werkzaam op de Dumoulinkazerne als S 3. Destijds was George één van de mensen die zelf verzochten uitgezonden te worden.

George aan het woord:

Ik werkte in '92 bij de Crisisstaf en heb mij toen bewust voor uitzending opgegeven. Daar had ik 2 redenen voor. Ten eerste wilde ik collega's bij verplichtingen recht in de ogen kunnen kijken. Ten tweede intrigeerde het mij of wij er met zijn allen tegen konden.

Je bedoelt je achterban?

Ja, mijn vrouw Marianne en onze 3 kinderen.

Bovendien dacht ik toen ook: we hebben nu te maken met de prioriteiten-nota, veel bij de KL verandert en tegen die achtergrond vond ik het zinvol om te bekijken in hoeverre dit nog steeds mijn beroep was.

Tenslotte ben ik destijds begonnen in een KL die verdediging van het eigen grondgebied als enig hoofddoel had. Dat ligt nu wel even anders. Omdat de doelstellingen thans ook direct in de uitzendgebieden in praktijk worden gebracht, had ik echt de behoefte om te zien in hoeverre het nog wel mijn baan is. Van oktober '92 tot en met januari 1993 was ik als EG-waarnemer in Bosnië. De uitzendtermijn was toen nog 3 maanden.

Je vertelde nu dat je de werkelijkheid wilde zien en ruiken....

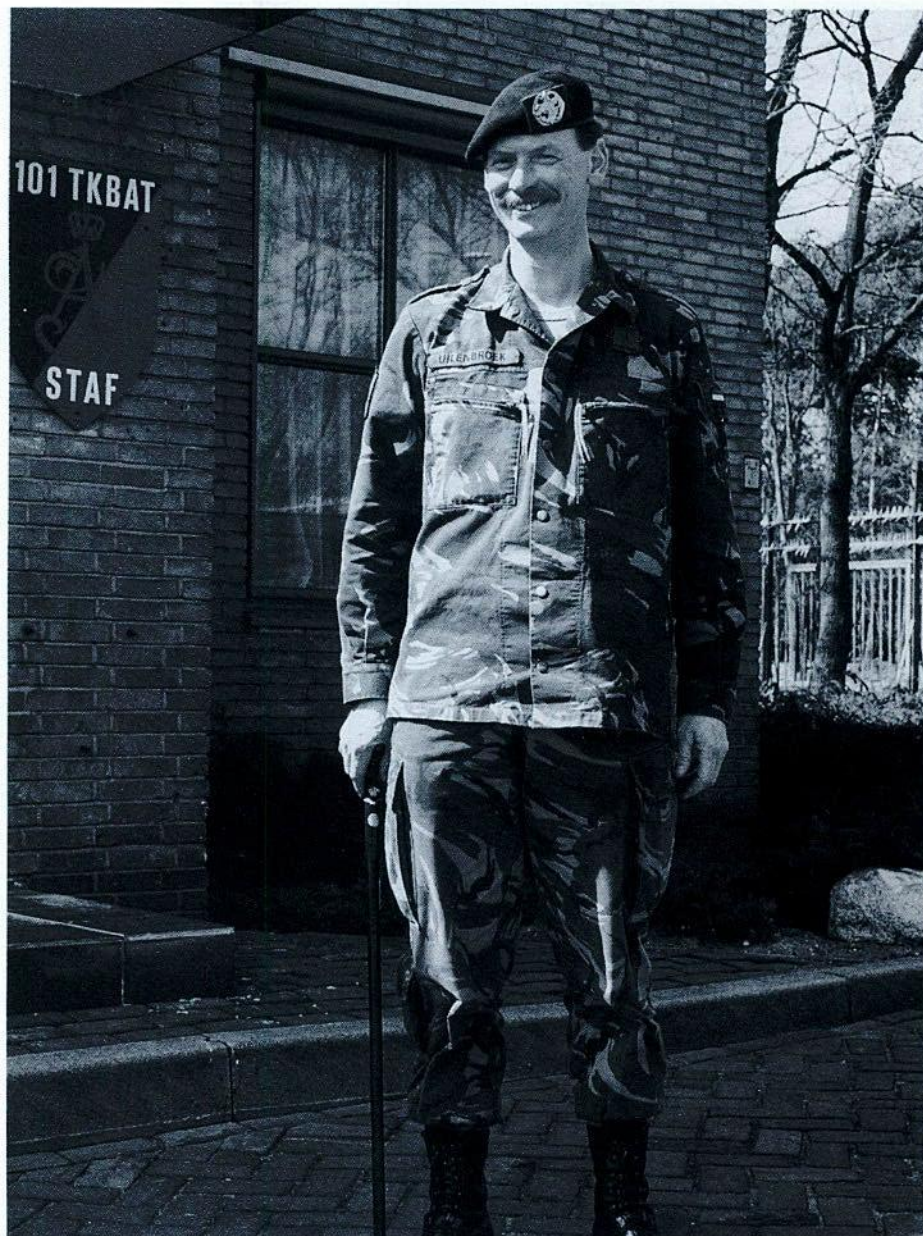
Ja, ik wilde niet alleen vanaf een stoffige Haagse stoel bij de toenmalige staf Ochtendblad (de latere crisisstaf) functioneren.

Begin '94 ben ik voor de massale slachtingen in Rwanda twee weken in Moçambique en Uganda geweest. Vervolgens in mei/juni '94 naar Moçambique, Uganda en naar Angola. Daar bezocht ik ondermeer een vluchtelingenkamp aan de zuidelijke grens met Uganda.

Zijn er overeenkomsten tussen de verschillende gebieden waar het Nederlandse leger wordt ingezet?

Ja, veel is met elkaar te vergelijken en er zijn zeker overeenkomsten.

Gezien vanuit de positie van de militair: het feit dat je van huis bent, het moeten samenleven op een naar verhouding klein oppervlak. Maar ook het isole-

ment waarin je kunt verkeren. De dagelijkse zorg om het levensonderhoud, het checken van voedsel en drinken. Daarnaast het besef dat je voortdurend alert moet blijven.

Ben je wel eens bang geweest?

Bang niet, maar wel geschrokken. In Bosnië ben ik een paar keer door snipers beschoten. De eerste keer is de schrik het grootst. Er wordt, om je bang te maken, nogal eens voor je langs of over je heen geschoten. Allemaal zaken waar je aan went. Maar het blijft altijd oppassen geblazen. Ik ben in de omgeving van Tuzla

een paar keer onder vuur genomen. Met name bij grens-overschrijdingen loop je een groter risico. Bij die grenzen onderhandel je als monitor-team - vier man, bestaande uit een chauffeur, een tolk en 2 waarnemers - met de andere partij. Ik moet zeggen dat onze verbindingen altijd heel goed waren.

Op 2e kerstdag '92 werd een konvooi onder vuur genomen. Resultaat: een gewonde Brit en een Bosnische soldaat zwaar gewond in de rug. Het blijft altijd oppassen. Ook als waarnemer wordt je geconfronteerd met het gevaar van overal losliggende munitie. Ik heb veel mijnen gezien. Tuzla werd regelmatig door

artillerie beschoten. Meestal drie granaaten ad random in de stad gedropt. Puur om treiteren.

Je bent weer enige tijd terug. Kijk je er nu anders tegenaan?

Als je net terug bent ben je snel geneigd om partij te kiezen, afhankelijk van de ervaringen daar. Ik verbleef steeds enkele weken bij iedere groepering. Historisch gezien - van een afstand bekijken - is er sprake van veel oud zeer. Een aspect dat achteraf meer gaat leven is het besef dat de gewone mensen het meeste lijden. Conflicten worden gemanipuleerd door machthebbers. Het beeld dat je eigenlijk overal ziet. Dan is ter plekke de enige natuurlijke wet: zien te overleven. Dat raakt ook jou aan. Ik denk nog vaak aan die aanblik van al die ouderloze kinderen. Een nieuwe generatie die met geweld opgroeit.

Heb jij in dit verband iets aan je debriefing gehad?

Mijn debriefing was dat ik met mijn plakboek het land inging. Ik deed dat om anderen mentaal voor te bereiden

maar het deed mijzelf ook goed. Het leert je ook weer om heel voorzichtig te zijn met waardeoordelen over wat je ervaren hebt. Een tijdelijke aanwezigheid maakt een vergelijking met onze situatie in feite onmogelijk.

Heb je nooit een onmachtig gevoel gehad?

Er zijn allerlei momenten waarop dat zou kunnen toeslaan, maar daar moet je niet aan toegeven. Kleine successen veroorzaken grote voldoening. Ik was allang blij als ik brieven naar de andere kant kon brengen. Een daverend succes was het naar de andere kant brengen van een man die twee jaar zijn familie niet meer had gezien. Om over zulke zaken te onderhandelen is veel tact nodig. Ook om 9 uur 's morgens stond de borrel al op tafel. Ik zwaaide dan met een medicijnflesje met aspirines. Dan werd duidelijk dat ik op medische gronden geen alcohol mocht nuttigen. Die truc werkte altijd en zo stootte ik

hen niet voor het hoofd.

Hoe goed voorbereid was je?

Als parater ben ik altijd met conflict-achtige situaties bezig. Je bent in wezen altijd voorbereid. In Bosnië heb ik menige "AHA Erlebniss" gehad. Ik ben altijd benieuwd naar het daadwerkelijke ondervinden. Destijds bij mijn keuze voor dit bedrijf was het avontuurlijke een reden. Dat zit er nog steeds in.

De afgelopen vier jaren hebben aan dat avontuurlijke meer diepgang meegegeven. Ook naar mijn gezin toe.

Zou je willen reageren op de volgende steekwoorden:

Betekenis Beroep: - Ondanks marginale successen wint het aan diepgang.

Collegialiteit: - Wordt hechter in de kleine groep in den vreemde.

Thuisfront: - Band wordt nog hechter. Ben trots op hun zelfstandigheid.

Meest positieve ervaring: - 't Gevoel

(achteraf) dat ik hier en daar daadwerkelijk heb geholpen en het weten dat je dit kunt. Dat je als mens en als militair zo'n uitzending aankan.

Meeste negatieve ervaring: - Periodiek het gevoel van: Uitzichtloosheid van het conflict.

Bezinning: - Op stille momenten in Tuzla, Dubrovnik of waar dan ook in je autootje zitten en naar buiten kijken en dan toch weer denken: waar zijn we in godsnaam mee bezig.

Rijkdom/Armoede: - De tegenstelling ertussen heb ik nergens zo schrijnend ervaren als in Afrika.

In het vliegtuig excuseerde de stewardess zich dat de kaviaar op was. Beneden je crepeerden de mensen omdat ze niets te eten kregen.

Idealisme: - Petje af voor de vele hulpverleners. In Afrika vooral voor Artsen zonder Grenzen en het Rode Kruis.

Dank je voor deze korte reacties. Laatste vraag: Ben je er nog veel mee bezig?

Ja en nee. Het is niet zo dat ik er last van heb maar sommige gebeurtenissen vergeet je nooit meer. Het drama in Rwanda en de taferelen die daarmee gepaard gaan. Maar ook bepaalde ervaringen in Bosnië. Ik wil er nog een paar uit mijn periode in Bosnië noemen.

Het onderzoek dat ik deed in Tuzla naar misdaden tegen de burgervolking bracht met zich mee, dat ik video-opnames, foto's en medische verslagen van verkrachtingen onder ogen kreeg. Er was een opname bij van een 12 à 13 jarig moslimmeisje. Na de 13e verkrachter ben ik gestopt met kijken. Deze vorm van etnische zuivering werd nog geen week later wereldnieuws. Echter, voor jou stopt de film zodra het materiaal is overgedragen.

's Avonds heb ik een fikse borrel gedronken en door een aantal collega's is flink gehuild. De videobeelden van uit elkaar gereten mensen, van vagina's tot aan de buik opengesneden, raak je nooit meer kwijt.

Een andere gebeurtenis die op mij diepe indruk heeft gemaakt speelde zich af in Tuzla.

Ik zat er net een week, het was nog voor Kerst en we mochten er niet zoveel doen. Een jaar tevoren was een E.G. monitor-team er weggebombardeerd. We waren

nog niet welkom in Tuzla. Ik trachtte het vertrouwen van de lokale bevolking, met name de gezagsdragers, terug te winnen door veel met hen te praten. Ik ging dus regelmatig lunchen in de stad en naar een koffiëbar om de mensen duidelijk te maken dat we er waren om hen te helpen. Tijdens één van de rondes in de koffiëbar - we zaten met een tolk over koetjes en kalfjes te praten - kwam er een soldaat aan tafel zitten. Hij sprak me in goed Engels aan, het was een grovent van een jaar of 25. Hij had een plastic tasje bij zich. Vol trots vertelde hij dat hij wat Serven had gedood. Je kon er uit opmaken dat hij heel fanatiek in de strijd betrokken was. Tijdens dat gesprek deelde hij mee in het bezit te zijn van trofeeën van de strijd. Ik dacht aan een buit gemaakt pistool of een medaillon.

Ineens kieverde hij de plastic zak ondersteboven op tafel. Er kwamen 12 à 14 mensen-oren uit die eruit zagen als de bekende gerookte varkensoren voor de hond. Op zo'n moment zak je met zijn allen door de grond. Er viel een doodse stilte. Alleen de juke-box speelde door.... Ik voelde dat alle ogen op mij gericht waren. Er werd nu iets van mij verwacht. Tenslotte zat ik daar in mijn witte pak herkenbaar als EG-waarnemer. Door mij heen flitste een innerlijke reactie die mij zei geen gekke dingen te doen, mijzelf in de hand te houden. Ik heb mij toen niet meer rechtstreeks tot die man gericht maar hem via de tolk de opdracht gegeven in zijn eigen taal dat ik zijn gebaar niet op prijs stelde en dat ik van hem verwachtte dat hij de menselijke resten op de lokale begraafplaats zou laten begraven en dat ik zijn naam aan

zijn chef zou doorgeven. De oren werden weer in de zak gedaan en hij ging weg. De tolk ging mee en volgens zijn verklaring is de inhoud van de plastic zak in aanwezigheid van een priester op de begraafplaats bijgezet.

Ik heb van deze gebeurtenis een rapport gemaakt. De dader zou worden gearresteerd maar of dat is gebeurd weet ik niet. Ik heb hem niet meer gezien. Het liefst had ik hem ter plekke in de boeien geslagen, maar dat gezag had ik niet.

De trein rijdt verder....

Omgaan met dilemma's is met andere woorden onderdeel van ons werk geworden.

Dank voor dit gesprek

Raadsman Kees Roza

AUDIOVISUELE REIS

DOOR BOOGIELAND

Een demo, een groepsfoto en een 'bio'. Vrijwel elke zaaleigenaar of caféhouder zal je ernaar vragen voordat je je muziekjes in zijn etablissement mag komen spelen. En dus gaat vrijwel elke groep de studio of het oefenhok in voor de opname van een cassettebandje. Buurman wordt gevraagd de Polaroid te bedienen, zodat ook de foto snel geleverd is. En tot slot worden op een half A4-tje nog even de belangrijkste kenmerken van de band op een rijtje gezet. Namen en telefoonnummers, je kent het wel.

De nieuwe Nederlandse rock & roll-band **Boogie Disease** bewijst dat één zin al voldoende kan zijn om tot de kern van de zaak te komen. Om zichzelf aan te prijzen schrijven ze het volgende: "Mocht u slaapverwekkende ervaringen hebben met rockabilly replica's en puristische blues-stoffigheid ('Sweet Home... Kentucky'), **Boogie Disease** laat een frisse jaren negentig wind in uw gezicht weerklinken".

Teveel gezegd? Ik dacht het niet! **Boogie Disease** bracht half mei haar eerste cd **Eight Balls For Hire** uit, en dat debuut mag er zijn. Meer dan dat, eigenlijk. Het schijfje bevat niet alleen een prachtige hoes (gemaakt door schilder Gerard Wüsten) en twaalf openzwepende rock & roll-hits, maar tevens een CD-Rom-gedeelte met een driedimensionale, audiovisuele reis door Boogieland. Inclusief allerlei animaties, een soort hoorspel, foto's en de humor die **Boogie Disease** zo leuk maakt.

ANIMATIES

Het Rom-gedeelte werd door gitarist en computerexpert Roel Plieger in elkaar gezet, vertelt bassist Pascal Wilhelm. "Samen met een vriend, Leo Steenstra, maakte hij de animaties. Ze zijn daar maanden mee bezig geweest. Het resultaat is prachtig, al blijft het vreemd om jezelf op een computerscherm terug te zien. Het was een gok om iets dergelijks te proberen. Het was bijvoorbeeld maar de vraag of het bij onze muziek zou passen. Achteraf ben ik blij dat we het gedaan hebben."

Het cd'tje is gewoon af te spelen, met elke cd-speler. Zanger Arjen Veldman: "De Raggende Manne hebben ook eens een CD-Rom gemaakt, maar dat was een apart onderdeel van de cd. Als je dat

nummer afspeelde, hoorde je dus allerlei rare piepjes en kraakjes. De techniek is kennelijk nu alweer een stuk verder."

Wilhelm en Veldman vertellen niet zonder trots dat hun debuutalbum is uitgebracht op het vermaarde Rockhouse-label, een platenmaatschappij uit Nieuwkoop die gespecialiseerd is in rockabilly en rock & roll-muziek. Wilhelm: "De cd wordt internationaal gedistribueerd en gepromoot. Doordat ze zich heel specifiek richten op één muziekstijl, weet je zeker dat de plaat bij de juiste mensen terecht komt. Bovendien worden we volledig vrijgelaten om cd's te verkopen tijdens optredens. Andere platenmaatschappijen doen daar wel eens moeilijk over. De reguliere handel levert ze meer op, vandaar."

BEKENDHEID

Hoewel het debuutalbum van **Boogie Disease** nog maar net in de winkel ligt, kreeg de groep al in 1995 enige landelijke aandacht en bekendheid. Hilversum begint de band nu pas langzamerhand te ontdekken, de schrijvende pers was de disc-jockeys een slag voor. Het tijdschrift *Music Maker* bijvoorbeeld oordeelde na het beluisteren van een demo dat **Boogie Disease** "gegarandeerd succes oplevert in het clubcircuit". Muziektijdschrift *Fret* vindt de groep "ideaal om de aula op z'n kop te zetten bij schoolfeestjes".

Naar aanleiding van deze en andere reacties stroomden de optredens binnen. "De cd is in de eerste plaats bedoeld om die lijn voort te zetten", zeggen de beide

muzikanten. "Optreden vinden we belangrijker dan het verkopen van cd's. Al is dat laatste natuurlijk lekker meegenomen. Per slot van rekening: als je veel cd's verkoopt, kun je ook meer optreden en komen er meer mensen naar je kijken."

Op **Eight Balls For Hire** - Jerry Lee Lewis (van 'Great Balls Of Fire' dus) geldt als één van de belangrijkste inspiratiebronnen van **Boogie Disease** - staan twaalf sterk uiteenlopende nummers. "Het zijn wel allemaal vormen van rootsmuziek",

zegt Pascal Wilhelm. "Rock & roll, blues, boogie. Veel mensen noemen dat al gauw sixties-muziek, maar eigenlijk is dat niet terecht. Reverend Horton Heat en de Treble Spankers zijn voorbeelden van hoe 'roots' toch eigentijds kunnen klinken."

Overeenkomst in alle nummers op de plaat is een bepaalde 'drive', opgebouwd rond de pompende bas en de denderende drums van Yde Adema. De live-sound is hierdoor sterk overeind gebleven. Alle liedjes duren twee, hooguit drie minuten. Lekker traditioneel, zoals het hoort met deze muziek. En gegarandeerd elke zaal aan splinters.

Martin Groenewold

VAN LANTAARNPALEN EN LUMMELS

Wie op straat uitglijdt door een hond, hoor je vaak uitroepen: "shit!" - het woord dat ook te onpas gebruikt wordt. Om niet mee te werken aan taalverloeding door dit Amerikaanse uitwerpsel, heb ik mij aangewend om in plaats ervan uit te roepen: "Chimpansees!"

In mijn diensttijd werd om de haverklap gescholden met de verkorte versie van "lullo" - het mannelijke geslachtsorgaan van drie letters. Dan schold ik liever met "lummel!"; of met "lantaarnpaal!".

Het idee dat lelijke woorden niet mochten, zat er bij mij vroeg in, al was ik zeker geen aangeboren fatsoenlijk kereltje. Als leerling op Gereformeerde scholen leerde je om goed op je woorden te passen. Vloeken was 'uit den boze' - en dat gaat me nog steeds niet goed af, want vloeken is grof en plat taalgebruik. Waarom zou je trouwens als niet-gelovige God aanroepen om je te verdoemen?

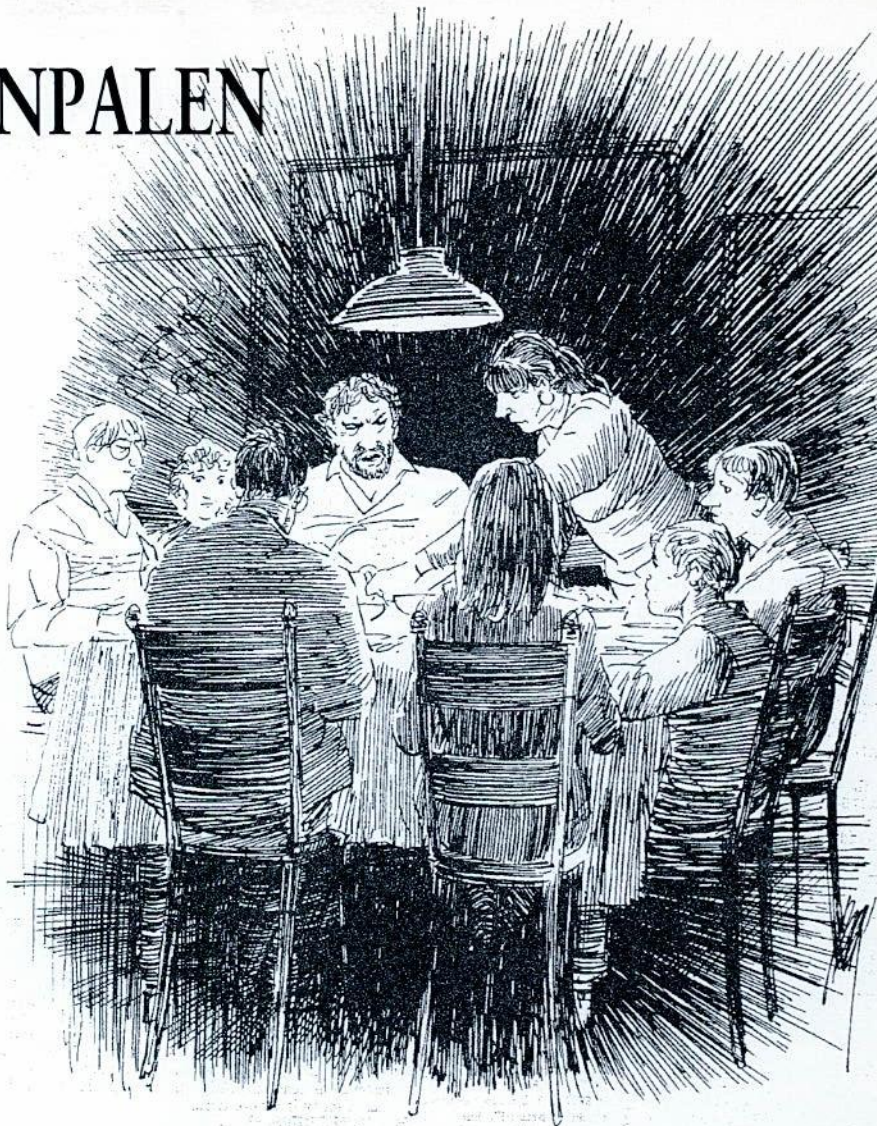
Wij leerden als kind dat je de Schepper alleen mag aanroepen in gebed. En zeker nooit uit woede: "Mijn God!". En "Godverdomme" is helemaal 'van god los'. Vloeken is aangeleerd, beweren de vromen, en dat kun je dus afleren.

En nu is het thema van de Boekenweek 1997: "Mijn God". Is dat de vervloekende uitroep bij uitglijden over hondepoep of "Mijn God" als aanbidding in de kerk die de mens klein maakt? Of wordt er meer mee bedoeld: "Mijn Eigen Persoonlijke Afgod"?

Het thema had ook kunnen zijn "Onze Vader" - die "ene God voor ons allen". Het afstandelijker thema "Jullie God!" kwam kennelijk evenmin in aanmerking. Wel een gemiste kans om een niet-gelovige schrijver een mooi boekje open te laten doen over bevrijding uit religie.

De keuze van "Mijn God" wordt uitgelegd als teken van religiositeit. Het zou blijken dat de belangstelling voor religie groeit. God als alom tegenwoordig, in ieders gedachten en opvattingen. Gelovigen vinden dat God "alle verstand te boven gaat", maar voor velen is "Mijn God" toch die stokoude blanke man met een lange, witte baard. Of zouden er ook gelovigen zijn voor wie "Mijn God" een aantrekkelijke homo is? Of een eeuwig jonge vrouw? Of is God lesbisch? Of zwart? Of Chinees? Of moet "onze Vader" eigenlijk "Onze Moeder" genoemd worden?

Hoe dan ook, er wordt gemakshalve be-

"SMOEL HOUDEN ALLEMAAL!
KATINKA'S VRIEND MOET EVEN BIDDEN."

weerd, dat mensen diep van binnen aan een god geloven en dat godsdienst een aangeboren erfstuk is. En niet alleen de Paus gelooft dat Europa een christelijk continent moet zijn.

Maar niet alleen de Europeanen - overall op de wereld zouden de mensen van nature beseffen dat er een "God is die het Al bestuurt". Dan doet het er niet toe, of je Rooms bent of Protestant of Moslim of Jood of Boeddhist of Hindoe of Animist - "wij mensen geloven toch allemaal wel ergens in een Opperwezen?" Of anders in New Age, in Reïncarnatie, in allerlei Sekten of in Paranormale Verschijnselen: "Er is meer tussen Hemel en Aarde". Dat is niet alleen het versleten cliché van de elektronische kerk en de EO, maar ook van de quasi-religieuze praatshows als bijvoorbeeld van Tineke's commerciële zender.

Geloven is de mens aangeboren, beweren de mensen die daarmee hun eigen geloof verklaren. Eigenwijs als ik ben, beweert ik toch, dat niet alleen het vloeken de mens is aangeleerd, maar ook het geloof. En ook dat kan je dus afleren. Geen mens wordt gelovig geboren; biddende baby's bestaan evenmin als vloekende baby's. Trouwens, het atheïsme is

ook niet aangeboren, lijkt me, evenmin als het agnosticisme of het humanisme.

Ik ben liever een 'aangeleerde' humanist dan een 'aangeboren' humanist. Want als mijn humanisme aangeboren was, dan zou ik daar net zo weinig aan kunnen doen als aan de kleur van mijn ogen. Nu weet ik, dat ik mijn aangeleerde Gereformeerde geloof bewust heb ingeruild voor mijn aangeleerde atheïstische humanisme. Nu kan ik met de overtuiging, die ik mezelf heb eigen gemaakt, weigeren om uit te roepen: "Mijn God!". Of je dat nu gewijd of profaan bedoelt, het blijft een aangeleerde gewoonte. En dan kan je dus net zo goed: "Goeie Help!" roepen. En tegenover de oude zendingsdrijf van: "Kun je nog bidden, bid dan mee" mag met evenveel recht worden uitgeroepen: "Kun je nog vloeken, vloek dan mee!"

Als thema voor het Boekenweekgeschenk voor 1998 pleit ik er voor, dat de hondenhatende humanist Hans Dorrestein een boekje open mag doen over "Shit!" of over "Chimpansees!". Want dat komt toch op hetzelfde neer als het profane "Mijn God!"

Karel Roskam

DE GROENE HUISKAMER VAN BRAM

Hij vertelt mij dat hij geen boek heeft willen schrijven dat over homoseksualiteit gaat. Het moest gaan over dat (eeuwig durende ?) verlangen naar vriendschap en over eenzaamheid. Het werd 'S-1', een boek dat gaat over een inderdaad stabiele jongen, Bram genaamd, die in het begin van de jaren vijftig verwoede pogingen doet om iets met dat verlangen te doen. Bram verlangt naar de armen van een jongen, de jongen die maar niet komt, waardoor hij steeds met Eenzaamheid de kooi deelt.

■ Droog brood.

De gelukkige momenten in het boek zijn spaarzaam. Het doet mij denken aan het geluk van een hongerige stakker die blij tevreden is met een droog korstje brood. Hoe heeft hij het vol kunnen houden, vraag ik mij weer af, na een tweede lezing. En daarmee rijst ook de vraag naar het autobiografische gehalte. Waren zijn ouders werkelijk zo hard? Zijn de figuren Janus, Karel, en Jan bestaande figuren? Een vraag die je eigenlijk niet mag stellen. "Het is natuurlijk een roman! Ik heb de figuren gebruikt om een verhaal te schrijven dat gaat over het verlangen van met name jonge jongens. Over universele gevoelens. Maar ik kan je wel zeggen dat mijn beschrijving over de krijgsmacht een hoog autobiografisch gehalte heeft. Er was veel affectie onderling terwijl je het niet in je hoofd haalde om iets uit te proberen met een ander. Als het bekend raakte was je weg, kon je naar Amersfoort, werd je afgekeurd. Ik keek wel uit. Daarom fantaseerde ik ook nooit op jongens die ik regelmatig om mij heen had, veel te gevaarlijk. Als ik fantaseerde, dan over een jongen uit een andere peloton."

■ De jaren zestig.

Ik geef aan dat ik zoiets moeilijk kan begrijpen.

"Het is ook moeilijk te begrijpen voor iemand die twintig, dertig jaar later is geboren. Maar voor mij was het helder als glas. Ik wilde het voor mijzelf niet vernemen, ik had er een fantastische tijd. Mensen hebben het vooroordeel dat homo's aan andermans lijf zitten, dat is natuurlijk niet zo. Zolang je dat dus niet doet is er niets aan de hand."

U gaat mij toch niet vertellen dat toen u uw dienstplicht vervulde, homoseksueel gedrag niet voorkwam op de kazerne? Wat moet ik dan denken van al die verhalen over douches en pubtentjes?

"Ja, dat doe ik wel. Er is een verschil tussen homo-erotisch gedrag en homoseksueel gedrag. Dat laatste kwam bijna niet voor, dus wanneer ik je teleurstel, het spijt mij."

Ik heb die verhalen van vrienden die ook hun dienstplicht hebben vervuld.

"Maar van welk jaar zijn zij? Twaalf jaar later? Vijftien? Dat maakt een groot verschil. In de tussenliggende jaren is men als gevolg van het voorttrekkerswerk van een aantal bijzondere priesters anders over homoseksualiteit gaan denken. Met als gevolg dat men toch iets vrijer werd. Het kwam natuurlijk wel

AN STOLK

voor, maar zeer sporadisch en men ging zeer voorzichtig te werk."

■ Verwaarlozing.

Dat verhaal krijgen we dus nog een keer te lezen. Als u het goed vindt wil ik terugkomen op de constatering dat de ik-figuur in het boek steeds weinig terug krijgt. Ik zet een aantal feiten uit het boek op een rij.

Allereerst is er weinig tot geen aandacht van de ouders. De figuur Janus, die als een vader voor Bram is, wordt door de Duitsers vermoord. Karel is een groot voorbeeld, maar toch eigenlijk ook iemand die in het zelfde schuitje zit. Dan Nikolas, in Griekenland, die letterlijk en figuurlijk bezit neemt van de hoofdfiguur om hem daarna weer met een buskaartje te dumpen. Bram vergoelijkt dat gedrag. Alsof hij niet anders weet dan dat hij anderen tot last is. Blij zijn, omdat iemand hem kan gebruiken, al is het maar voor even, voor een snelle wip. Maar nog het meest wordt dit patroon zichtbaar in het gedrag ten aanzien van Jan. Smoorverliefd en al tevreden met een blik van de ogen.

"Maar dat is natuurlijk de economie van een verwaarloosd iemand. Die moet er voor zorgen dat hij met weinig affec-tie rond komt. De figuur Nikolas heeft werkelijk bestaan. Het was 1959. Ik voelde alles voor die jongen. Ik wilde ook alles voor hem doen. M'n leven met hem delen. Daarmee zou ik dan wel een ruzie met mijn vader hebben gekregen, maar dat had ik er voor over. Begrijp je? Misschien was het bij die jongen die ik in de roman Nikolas heb genoemd, hetzelfde. Misschien was hij niet eens homo? Ik werd natuurlijk misbruikt."

■ Eigenwaarde.

Kunt u iets meer vertellen over dat verwaarloosd worden?

"Na mijn dienstperiode ben ik in Amsterdam sociologie gaan studeren. Als socioloog heb ik mij lang bezig gehouden met slachtoffers. Verschillende soorten van slachtoffers. Ik heb toen ontzettend vaak gesproken met mensen die verwaarloosd zijn geweest en daar later de gevolgen van ondergingen. Verwaarloosde mensen voelen vaak een schaamte voor het feit dat ze bestaan. Uiteindelijk heeft dat geleid tot de publicatie van het boekje 'Eigenwaarde als groepsbelang'. Ik heb dat heel boeiend gevonden, maar het zette mij ook aan het denken. Wat gebeurt er bij de daders? Die ben ik toen ook gaan interviewen, wat niet door iedereen werd begre-

pen, maar voor mijzelf was het een logisch gevolg."

■ Schaamte.

Het is mij opgevallen in het boek, dat Bram zichzelf verontschuldigt, uit schaamte voor zijn homoseksualiteit. Bijvoorbeeld bij dat gevecht tegen de Engelsen.

"Dat gevoel kan ik mij nog goed herinneren. Eigenlijk is het het gevoel van schaamte geweest dat mij bij het schrijven van die gebeurtenis heeft geleid. Voor het overige is het een metafoor, de strijd van Rudolf, mijn partner, met de ziekte aids. Aidspatiënten worden op gelijke wijze in elkaar geslagen, tegen de grond gewerkt. Ik wilde iets doen met dat gevoel, er een beeld van maken dat ik passend in het boek kon meenemen."

Misschien is de vraag wat te extreem, maar beschouwt u uzelf als slachtoffer?

"Ik denk het niet. Hiervóór heb ik aan-gegeven dat ik veel affiniteit heb met slachtoffers, maar over mijzelf denk ik positiever. Ik vind dat ik een goed socio-loog ben geworden, en als mens ben ik in staat om goede vriendschappen te on-

derhouden, ik ben trouw, een heel trouwe man zelfs. Maar ik was natuurlijk wel een stuurloze jongen vroeger. In materiële zin ontbrak het mij aan niets, maar ik werd wel aan mijn lot overgelaten. Ik werd uit huis geplaatst omdat ik zowel bij mijn moeder als bij mijn vader niet terecht kon."

■ Een thuis.

Maar was er dan niets of niemand waar u terecht kon? Ik bedoel, als een kind zo aan zijn lot wordt overgelaten, met daarbij de boodschap: Je loopt ons voor de voeten. Hoe heeft u zo positief kunnen blijven?

"Door Juffie!"

Bedoelt u met Juffie diegene die het brood van uw vader met geprakte repen belegde?

"Ja! Juffie was de persoon bij wie wij thuiskwamen. Ik had in de roman meer plaats ingeruimd voor haar, maar bij Meulenhoff (uitgever) vond men dat het niet paste in het verhaal, dat het teveel afleidde. Ze is er uitgehaald, maar zij is ongetwijfeld een heel belangrijke figuur in mijn leven geweest. Ik moet zeggen, in ons

leven, want ook voor mijn twee zusters was Juffie een soort van opvangmoeder."

Maar een stuurloze jongen bleef u wel. Als ik dit alles probeer te begrijpen, moet ik ook aan Karel denken. In het boek wordt hij geportretteerd als zijnde Brams grote voorbeeld. Een beetje als substituuat van de vader. Ook lijkt het motief voor uw keus om het leger in te gaan daar te moeten worden gesitueerd.

■ Karel.

"Karel heeft mij heel veel steun gegeven, maar mijn keus werd mij ook ingegeven door het feit dat ik in het leger een thuis vond. Het paste bij mij. Karel was een model, maar ik had ook behoefte aan stoerheid, aan mannelijkheid, dat vond ik daar. En ik vond er veiligheid en zekerheid. Alles werd voor je geregeld, er werd op je gelet en je hoefde zelf niet meer na te denken over wat je wel of niet moest doen. Het was een thuis voor mij. Kun je je nog herinneren hoe ik, terugkomend van Bergen-Belsen, de slaapzaal beschrijf, die kasten met daarop de pukels, ransels en helmen, de acht opge maakte bedden? Ik ervaaarde dat toen echt als thuiskomen."

Dat was die keer dat Bram het beeld van Zakkine nadoet?

"Ja! Ik wil er nog iets meer over vertellen. Karel heeft naar aanleiding van dit boek opnieuw contact met mij gezocht. We hebben avonden lang gepraat over ons leven in het Woerdse kosthuis. Dolgezellig! Hij heeft mij dingen verteld die ik toen absoluut niet in de gaten heb gehad. Dat hij in een Japans concentratiekamp heeft gezeten en dat hij iedere nacht nachtmerries had, dat wist ik toen absoluut niet. Daar praatte je ook niet over, vond hij."

■ Advies.

Mijn laatste vraag heeft betrekking op deze tijd. Wat voor advies zou u nu aan homoseksuele militairen geven?

"Ik ben een aantal jaren geleden via het NISSO (Nederlands Instituut voor Sociaal en Seksuologisch Onderzoek) betrokken geraakt bij groeps gesprekken die door mensen van de Stichting Homoseksualiteit en Krijgsmacht werden georganiseerd. Daar is mij opgevallen dat het bij homoseksualiteit meestal niet gaat om een persoonlijke aversie. Het gaat veel eerder om groepsdruk. Als je jezelf dissident gedraagt in een groep, verlies je een positie. Iets anders zeggen dan wat de andere leden van de groep doen is sociaal gezien onverstandig. Daarom is het voor mij moeilijk om hierin een ander te adviseren. Als men daarbij bedenkt dat het verschil tussen homoseksualiteit en heteroseksualiteit klein is en dat het verschil eerder door het kader wordt bepaald, een kader dat door mensen wordt gemaakt, dan probeer ik daarmee aan te geven dat het hierin moeilijk is raad te geven aan een ander."

Hartelijk dank voor dit interview en veel succes bij uw schrijven.

Joost M. van Langen

*Het stond in de krant, onlangs:
Een soort brugjaar:
een vooropleiding om als B.B.T.-er
in het leger aangenomen te worden.*

*Belangrijk onderdeel van die training:
leren rekening te houden met anderen,
leren dat je anderen nodig hebt,
leren dat je van anderen kunt leren.*

Het stond in de krant.

Wat staat daar?

*Staat daar dat kinderen te vroeg en te snel
steun en troost zoeken bij de televisie
i.p.v.
bij andere mensen?*

*Staat daar dat kinderen en jonge mensen
hebben geleerd om zich op eigen kamer,
bij eigen muziek, in eigen boek of bij eigen
t.v.-programma terug te trekken?*

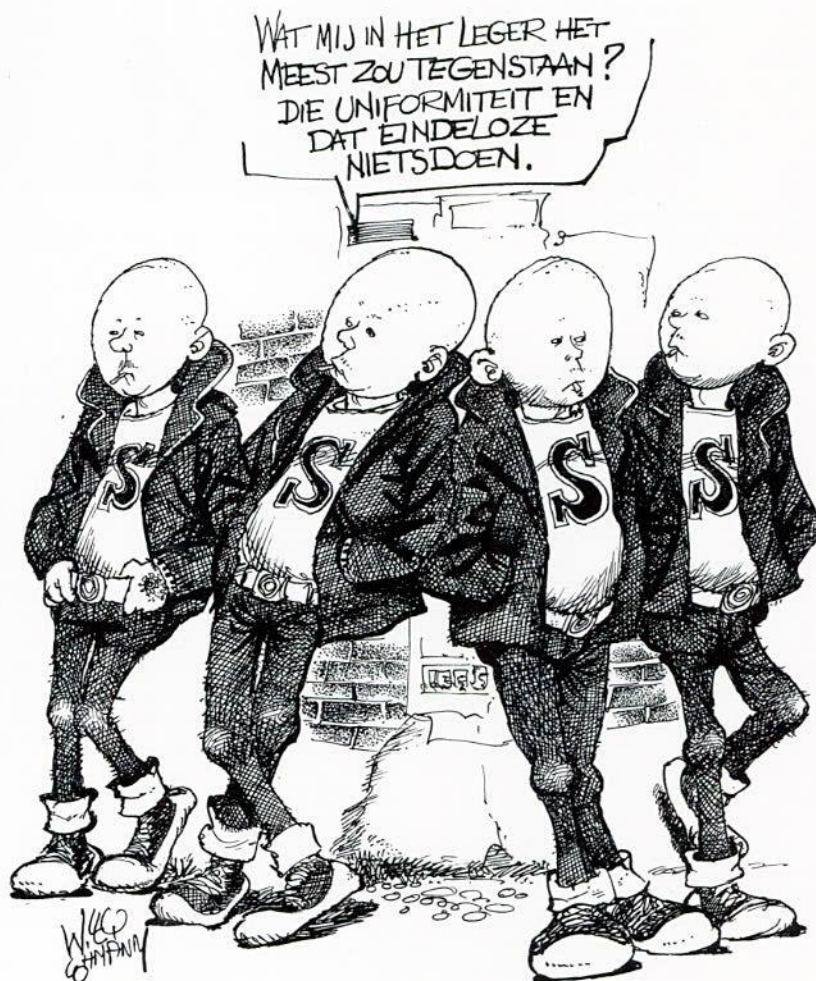
*Staat daar dat veel jongeren te weinig
tijd doorbrengen
samen met leeftijdsgenoten, in vrienden-
groepen:
op school, op de hoek van de straat of
bij een sportclub?*

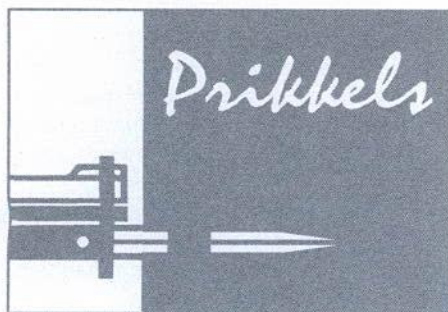
*Staat daar dat jonge mensen een beetje
bang van elkaar zijn?
Staat daar dat jonge mensen niet het risi-
co van contact-zoeken geleerd hebben?
Staat daar dat jonge mensen te weinig
ervaren hebben dat omgaan met ande-
ren ook heel plezierig is?*

*Staat daar dat de hele opvoeding teveel
gericht is op het individu?
Staat daar dat het onderwijs teveel ge-
richt is op individuele kennisvermeerde-
ring?*

*Wat staat daar?
Wat zegt dat krantenberichtje
volgens jou?*

Steven.

Prikkel

Niet alleen de kerken maar ook de politieke partijen lopen leeg. Mensen die lid zijn van een partij behoren tot een slinkende minderheid. Alle partijen bij elkaar hebben op dit moment minder leden dan een actiegroep als Greenpeace. De vraag is of dat een onrustbarende ontwikkeling is. Voor de partijen in ieder geval wel. Die hebben niet alleen mensen nodig voor allerlei bestuurlijk werk, maar ook geld voor diverse activiteiten. De meest in het oog lopende verplichtingen zijn de werkzaamheden om deel te nemen aan de verkiezingen. Om de vier jaar op verschillende tijdstippen zijn ze er, voor de gemeenteraad, de provinciale staten, het parlement zowel van Nederland land als van Europa.

Kandidaten zoeken voor het bestuurlijke werk in die publieke functies geeft meestal niet zo veel problemen. De financiële vergoeding daarvoor is redelijk, zodat men vaak spreekt van een goed betaalde hobby. Dat is anders bij een bestuurlijke functie in een partij. Dat kost

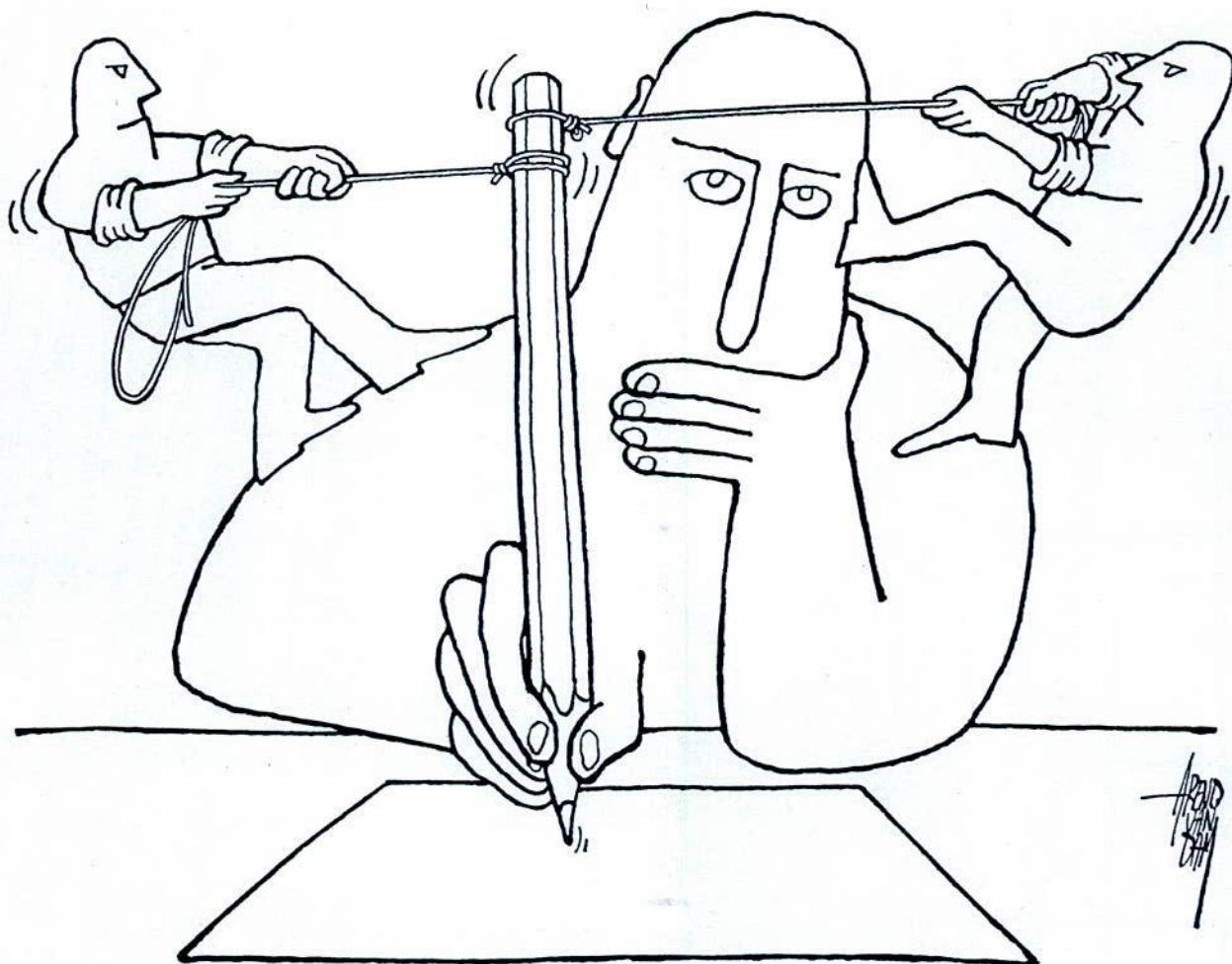
degenen die daar druk mee zijn doorgaans alleen maar extra geld naast het betalen van contributie. Om dat werk te doen moet men dus een zekere idealistische gedrevenheid hebben. De praktijk is dat deze gedrevenheid bij steeds meer mensen gaat ontbreken. Die paar leden, die nog blijven, staan dus niet bepaald te dringen voor een onbezoldigde bestuurlijke partij-functie.

Een Groningse hoogleraar stelde één dezer dagen dat de belangstelling voor de politiek bij de burger is verminderd tot een nulpunt. Derhalve, stelde hij, zijn de meeste activiteiten van een partij overbodig geworden. Alleen de organisatie van de verkiezingen is nog noodzakelijk. Dat daar nog een belangrijk deel van het volk aan wil deelnemen is mooi meegenomen. Als A het afgelopen jaar het redelijk heeft gedaan blijft het A en anders wordt het B of C. De persoon van de lijsttrekker en zijn presentatie in de media zijn meer bepalend voor het scoren bij de verkiezingen dan de inhoud van

het politiek program. Er zijn veel belangrijker zaken in het leven voor de mens, al was het maar de uitslag Ajax-PSV, aldus de professor.

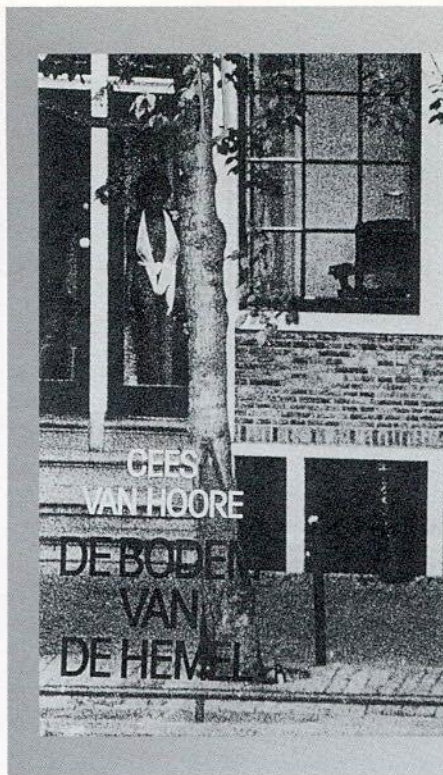
Men ontkomt niet aan de gedachte die ooit iemand heeft uitgesproken als "geef het volk brood en spelen". Dat er dan vreemde dingen kunnen gebeuren, ook met een parlementaire democratie, staat vast. Een maatschappij op basis van het liberalisme of socialisme is verleden tijd. Betrokkenheid blijft beperkt tot het opkomen voor een bepaald deelbelang. Is het tegen de huurverhoging of tegen verhoging van collegegelden of voor het behoud van de treinverbinding tussen Leeuwarden en Stavoren. Het zal nog wel even duren voordat we weer de straat op gaan voor een samenleving vanuit een bepaald politiek ideaal. Het is alleen triest dat dan eerst het maatschappelijk huis moet zijn ingestort.

Cor Out.

De bodem van de hemel, de vierde poëziebundel van Cees van Hoore, is één lang gedicht over de dood van een moeder in de grote stad. Haar zoon neemt de trein en gaat haar, wellicht voor de laatste keer, in het ziekenhuis bezoeken. Onderweg, tijdens de treinreis en de tocht door de stad, wordt hij overvallen door herinneringen en beelden uit zijn jeugd. De weg naar zijn moeder valt hem steeds zwaarder en lijkt wel van stroop te worden. Hij verdroomt en vermijmt de tijd o.a. op de Amsterdamse Wallen (*Vrouwen, blond en zwart, tikken met ringen/ bijna een ster in 't glas. Of hij binnenkomt*) en komt te laat. Als hij na de dood van zijn moeder naar het huis van zijn jeugd teruggaat, vindt hij een brief van haar waarin zij hem een weerzien in het vooruitzicht stelt (*Kom waar we zwijgend samenblijven/ Kom als je geen tijd meer hebt*). Uit dit lange gedicht kozen wij het fragment waarin de zoon, op weg naar het

*Dieper dan de meeste doden wonen
zijn de kraters van vooruitgang in de stad
Voor de hekwerken staan oude mannen te dromen
van hun stille plein, door draglines weggehapt,*

*dat plein, waar de knikkers die ze spaarden
als nieuwsgierige ogen over de aarde rolden,
waar ze later, oud en krom, leunden op hun stok,
die J van Jezus, maar dan andersom.*

*Vuilblauwe goden knielen in de afgrond,
gele helmen op tegen vallend staal en beton.
Ze kijken langs een dun en strak gespannen touw.
En horen boven zich de hakken van een vrouw.*

'Waar gaan die beentjes naar toe vandaag?'
'Als er niks tussen komt naar lijn negen!'
*Kijk, de slijptol ginds tovert een hanestaart,
een in plassen dovende vonkenregen.*

*Wandelstokken wijzen omhoog op het zebrapad.
Een vrachtwagen dendert bijna door rood.
De oude mannen gaan: wit-zwart, wit-zwart.
Een oefening op de piano van de dood.*

AMC, een bouwput passeert. Zijn scherpe waarnemingen van en rond de bouwplaats weet Van Hoore te vatten in heldere bewoordingen gelardeerd met enige humor waardoor hij een prachtig beeld weet op te roepen van een dergelij-

ke bouwplaats en de invloed die dit heeft op mens en omgeving.
Cees van Hoore: *De bodem van de hemel*. De Harmonie, Amsterdam. 1995. 36 blz. f 24,90(WH).

FOTO GERARD VAN ERKLENS

NAZORG VOOR INDIE-GANGERS EN VN-VETERANEN

VIER VERHALEN VAN TOEN EN NU

TOEN

Veel Indië-veteranen worstelen vijftig jaar na dato, elk op hun eigen manier, nog steeds met het verwerken van hun ervaringen in Indonesië. De een loopt met gruwelijke beelden op zijn netvlies rond. Voor de ander was de veertig jaar durende strijd tegen Defensie om erkenning slopende dan de drie jaar in Indonesië. In het Centrum van de Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en Dienstsachtoffers in Doorn ontmoeten ze lotgenoten en proberen ze moeizaam hun leven weer op de rails te krijgen. Pas hier konden zij voor het eerst echt hun verhaal kwijt.

De Bond doet aan individuele belangenbehartiging en zorgt bijvoorbeeld dat iemand een invaliditeitspensioen krijgt of vecht voor een verhoging daarvan. Als een verzoek daartoe wordt afgewezen krijgt een lid juridische bijstand. Een leger van specialisten en maatschappelijk werkers staat klaar om de veteranen de nodige hulp te bieden. Zo is het Woonoord een speciale poot van de BNMO, waar 26 echtparen permanent kunnen wonen. Een andere poot is het BNMO-centrum. Hier wordt het hele jaar nazorg geboden door middel van tiendaagse programma's voor veteranen en hun echtgenotes. Het basisconcept is het contact met lotgenoten. Er wordt ge-

werkt aan het verwerken van oorlogservaringen, het omgaan met een lichamelijke handicap en het zinvol invullen van de tijd. Deze programma's zijn geen overbodige luxe. Velen van hen die terugkeerden zijn in een sociaal isolement geraakt. Van hogerhand vertelde men dat het stuk dat ze in Indonesië hadden meegemaakt geen deel mocht zijn van hun leven. Men moest gewoon weer aan het werk en die periode achter zich laten alsof ze nooit weggeweest waren. Dat zorgt voor vervreemding. Ook door de reacties van de omgeving kregen ze het gevoel dat ze iets gedaan hadden wat eigenlijk niet door de beugel kon. Die eenzijdige kennis van het thuisfront

was niet alleen te wijten aan gebrekkige media maar moet vooral op het conto van de censuur geschreven worden. Alle brieven die werden verstuurd werden daadwerkelijk geopend en alle verwijzingen naar wat er werkelijk aan de hand was sneuvelden onder de rode pen.

De Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en Dienstsachtoffers werd direct na de 2e Wereld Oorlog opgericht om de belangen te behartigen van de militairen die tijdens de uitoefening van hun dienst lichamelijk of psychisch letsel hadden opgelopen. Intussen heeft de BNMO 7000 leden. Mannen die hebben gevochten in de tweede Wereld Oorlog, Indië, Nieuw Guinea, Korea of die op VN missie zijn geweest naar bijvoorbeeld Libanon. Joegoslavië-gangers zijn er nog niet: het duurt gemiddeld vijf tot tien jaar voor de problemen zo groot zijn dat mensen in Doorn aankloppen om hulp. Zover wil de BNMO het niet laten komen. Er is inmiddels een VN-werkgroep opgericht om mogelijke problemen te inventariseren en middelen te bedenken om de doelgroep te bereiken.

De VN veteranen weten tegenwoordig vaak beter waar ze met hun problemen, voor zover die onderkend worden, terecht kunnen. Op het gebied van hulpverlening biedt defensie een scala aan mogelijkheden. Zelfs tot drie jaar na afzwaaien kan de veteraan daar gebruik van maken. Of een ex-militair daar behoefte aan heeft, zal de toekomst moeten uitwijzen. Feit is dat een aantal militairen bij geestelijke of psychosociale problematiek er moeite mee heeft om professionele hulp in te roepen. Hij heeft geen therapie nodig en vindt zichzelf, meestal terecht, niet ziek. Er is eerder sprake van een 'normale' reactie op 'abnormale' omstandigheden. Maar bij het uitblijven van hulp kunnen deze reacties wel tot ziekte leiden. Gelukkig beschikken verreweg de meeste mensen zelf of in hun omgeving over voldoende gezonde mogelijkheden om dit te voorkomen; soms is hulp of begeleiding daarbij wel nodig of gewenst.

Voor zover iemand buiten defensie hulp zoekt bij een algemene instelling betreft het meestal algemene gezondheidsklachten, waarbij elk mogelijk verband met traumatische ervaringen duister blijft. En als dat verband wel duidelijk is, dan vormt de behoefte aan erkenning in de specifieke identiteit als veteraan een volgend probleem. De mogelijkheden voor specifieke hulpverlening aan veteranen zijn buiten defensie in Nederland maar in beperkte mate aanwezig, en voor zover men daarvan op de hoogte is, denkt niet iedereen bij het woord 'veteranen' ook aan ex-'blauwhelmen'. Een specifiek aanbod, bedoeld voor oud-VN-militairen, is dan ook gerechtvaardigd.

Tijdens de VN-vredesmissies hebben de militairen veel onmacht ondergaan: zij konden zich niet verweren tegen het geweld en de manipulaties en werden door de strijdende partijen gedwarsboord bij het uitvoeren van humanitaire taken; al te vaak was daarbij sprake van ervaringen, die ronduit vernederend waren voor de VN-militairen. Voor het verwerken van deze onmachtservaringen is het nodig om het geloof in eigen kunnen te herwinnen. Net als tijdens de inzet kan ook nu het contact met de kameraden belangrijk, soms zelf nodig zijn: onder elkaar worden de doorgemaakte ervaringen en de betekenis ervan begrepen.

Door het functioneren in de groep en door de discipline hebben mensen vaak bijzondere prestaties geleverd, waar men als individu, alleen, niet toe in staat was

geweest. Een bijzondere prestatie is opnieuw nodig, maar nu gericht op het eigen welzijn. Daarbij is terugkijken alleen, in nostalgie of afgrijzen, niet voldoende: er moet een lijn naar het heden getrokken worden, want de ervaringen van toen werken door in het functioneren en soms ook in probleemgedrag van vandaag.

Het leven tijdens de inzet had voor de meeste betrokkenen een eigen, zinvolle inhoud. Na de VN-missie is het voor een aantal veteranen moeilijk om in de samenleving opnieuw een levensinhoud te vinden die als zinvol ervaren wordt. Soms ervaren mensen dit als een leegte, figuurlijk, en als een niet of nauwelijks te overbruggen kloof tussen henzelf en hun omgeving. Een hulpaanbod, zowel binnen als buiten defensie, dient daarom ook gericht te zijn op de eventuele partners; mede door hun deelname wordt de focus van de hulpverlening gericht op het sociale leven van vandaag. Er kan niet worden volstaan met het vinden van al dan niet adequate verklaringen voor de huidige problemen; voor deze veteranen geldt dat zij opnieuw een motivatie moeten zien te vinden om hun situatie te

begrijpen en om verantwoordelijkheid te aanvaarden voor het zoeken naar nieuwe antwoorden en nieuwe oplossingen.

Uit de volgende persoonlijke verhalen van zowel Indië- als VN-veteranen blijkt dat niet iedereen dat even goed af gaat. Men heeft tijdens en na het verblijf in oorlogsgebied positieve en negatieve ervaringen doorgemaakt. Door de missie is hun horizon verruimd en hun levenservaring toegenomen. Ze hebben een belangwekkende maatschappelijke bijdrage geleverd. Maar de ervaringen zijn ook belastend, zeker als er fysieke schade is opgelopen. Niet minder belastend kan psychische schade ervaren worden: het werken op een oorlogstoneel met een hoge mate van machteloosheid en persoonlijke bedreiging doet per definitie een grote aanslag op iemands draagkracht. En door de ervaringen zijn de militairen vaak (iemand) anders geworden, waardoor ze na terugkeer moeite kunnen hebben om aansluiting te vinden bij hun eigen sociale omgeving.

Raadsman Bart Hetebrij

Indië: familie Bogeman

Huub Bogeman was een van de velen die vrij idealistisch op pad gingen. "Wij dachten dat we gingen om mensen in moeilijkheden te bevrijden. Ik kom uit een katholiek nest. En vanaf de kansel werd die oorlog eigenlijk een beetje gestimuleerd. Weigeren kwam niet in je op. Het was een hele andere tijd: er was totaal geen voorlichting, wij wisten bitter weinig. Je werd op de boot gezet en dat was het." Die boot alleen was al een bron van frustratie. Aan de ervaring van het op elkaar gepakt zitten in het onderste ruim heeft hij claustrofobie overgehouden. De laatste maanden wordt hij 's nachts gilend wakker, bang om te verdrinken.

Als kok bij de verbindingstroepen hoefde hij niet mee op patrouille. Beschoten is hij wel, met als resultaat dat hij nu in een rolstoel zit. Die ongelukkige sprong van een vrachtwagen tijdens dit schietincident was het begin van een doffe ellende. Terug in Holland weigerde hij een briefje te ondertekenen dat hij de dienst gezond verlaten had. Vanwege zijn handicap was hij al niet meer in staat zijn vak (brood- en banketbakker) uit te oefenen. Toch bleef het Ministerie van Defensie na diverse keuringen volhouden dat hij niets mankeerde. Pas na twee operaties en veertig jaar verder kreeg hij de erkenning waar hij zolang verbeteren voor gevochten had: hij was officieel oorlogsinvalide. Als hij vertelt over de strijd die het kostte om steeds voor een paar procent meer afgekeurd te worden en zijn recht te halen, wordt hij weer boos. "Het zijn vooral de kleine dingen die frustreren. Dat je bijvoorbeeld een tientje kreeg voor elke maand die je geëind had, maar de tijd op de boot heen en terug telde niet mee. Een ander voorbeeld: de dienstjaren in Indië telden dubbel voor het pensioen, alleen de tijd vanaf 17 december tot maart 1950, toen hij in Nederland terugkwam, telde niet mee, omdat Indië vanaf die datum officieel Indonesië heette."

Ook van de belofte dat hij vertrek waren gedaan dat de jongens voorrang zouden krijgen bij huisvesting en werk, kwam weinig terecht. Het enige dat het

Ministerie van Defensie voor hem deed, was hem een baantje als bode aanbieden. "Weet je wat dat inhield?", vraagt hij grimmig. "De post rondbrengen en elke dag anderhalf ons worst voor de baas halen." Er was heel wat doorzettingsvermogen voor nodig om dingen los te peuteren waar hij recht op had, zoals scholing, maar hij hield koppig vol en liet zich door de bureaucratische problemen niet uit het veld slaan. Via het behalen van vakdiploma's wist hij zich aardig op te werken. Maar het moeilijk-

ste was toch wel de strijd om erkenning van zijn handicap. Wat hem het meeste dwars zit, is dat er nooit iemand van Defensie contact heeft opgenomen met zijn vrouw, terwijl hij herstelde van twee operaties aan zijn knie in het Militair Revalidatiecentrum in Doorn. Voor mevrouw Bogeman is die tijd heel zwaar geweest. "Ik heb nooit kunnen voetballen met mijn zoon", zegt Bogeman. "Dat is al erg genoeg, maar dat je familie dan ook geen steun krijgt, is voor mij veel traumatischer geweest dan mijn hele tijd in Indië."

Wat hem ook dwars zit, is dat hij zijn handicap niet eens heeft opgelopen voor een goede zaak. Het idealisme uit zijn begintijd strandde al snel toen hij in de gaten kreeg dat het vooral de economisch belangrijke punten waren, waar ze op af werden gestuurd. Toen het geloof in de goede zaak eenmaal verdwenen was, werd het puur een kwestie van er heelhuids zien weg te komen.

In het centrum in Doorn heeft hij geleerd wat afstand te nemen van het verleden. Daar is sprake van herkenning en acceptatie. Het is zo'n beetje zijn tweede thuis. De programma's betekenen veel voor hem en zijn vrouw. Hij probeert nu te leven met zijn verleden. Dat het niet in de haak was wat daar gebeurde, beseft hij wel, maar dat hij nu aan de jeugd moet uitleggen waarom hij daar gezeten en dat hij constant in de verdediging gedrukt wordt, is iets wat hij moeilijk kan verkroppen. We moeten niet vergeten dat het om dienstplichtige jongens ging die slecht voorbereid en nog minder geïnformeerd door politici naar Indië werden gestuurd. Bij velen van hen werd het al snel duidelijk dat er geen sprake was van het herstellen van orde en gezag, maar dat ze beland waren in een regelrechte vrijheidsoorlog en dat ze Nederlands economische belangen moesten verdedigen. De eerste politieke actie heette niet voor niks 'Operatie Product'. Ook de afkeuring van de internationale gemeenschap ging de soldaten niet in de kouwe kleren zitten.

Familie Brouwer

Theo Brouwer stond in 1946 niet te springen, toen hij een oproep kreeg zich als dienstplichtige te melden in Hooghalen. Als zogenaamde arbeidsplichtige had hij al voor de Duitsers moeten werken. Op dolle dinsdag dook hij onder. Na veel omzwervingen bereikte hij uiteindelijk zijn ouderlijk huis in Groningen. Daar hoorde hij dat een broer de arbeidsdienst in Duitsland niet overleefd heeft. "Ik kom uit een echt anti-fascistisch nest en wilde liever niet in Dienst, ook vanwege mijn broers dood. Voor mijn ouders vond ik één dode wel genoeg. Maar ja, weigeren betekende zes jaar gevangenisstraf en dat wilde ik mijn ouders nu ook weer niet aandoen."

Na de opleiding vertrok Brouwer als infanterist naar zuid-Sumatra, waar ziekte en ondervoeding de ergste vijanden waren. Van zijn onderdeel van 40 man bleven er uiteindelijk 14 over. Hij geloofde vanaf het begin al niet in de juistheid

van de opdracht, en voelde zich als een stuk vuil behandeld. "We moesten mensen beschermen, maar we werden zelf aangevallen, dat vonden we vreemd. Later voelde ik me als een Duitser in Nederland."

De voorbereiding en de voorlichting was minimaal. 130.000 dienstplichtigen vertrokken uit Holland, vaak zonder een schot gelost te hebben. Toen Brouwer een voet in Indonesië zette, had hij vier of vijf keer geschoten. De eerste politieke actie begon zonder dat zijn onderdeel was ingelicht: er werd gewoon ineens geschoten. En ook de jungle was hem onbekend. Vuurvliegjes en Orang Oetans joegen hem aanvankelijk de stuipen op het lijf. Het kwartje gevarengeld per dag was bijna een belediging. Malaria, dysenterie en tyfus waren ziektes die de troepen geregeld teisterden. En dan te bedenken dat het drie dagen duurde om via de rivier zieken af te voeren naar het meest dichtbij zijnde veldhospitaal.

Ook al ging hij in het bewustzijn dat er een heleboel niet pluis was aan die mis-

sie, en al zag hij de Indonesiërs niet als vijanden, toch voerde hij zijn opdracht uit zonder veel schuldgevoel. "Het was een kwestie van lijfsbehoud", zegt hij rustig. "Als er iemand met een geweer op je afkomt, doet het er niets toe dat je niet gemotiveerd bent, dan gaat het alleen om je eigen hachje." De voortdurende dreiging zorgde voor afschuwelijke situaties. Hij vertelt geëmotioneerd hoe ze eens op patrouille waren en iemand het bos in zagen schieten. Het bevel om tevoorschijn te komen werd niet opgevolgd en uit angst dat ze vanuit het bos beschoten zouden worden, schoot de patrouille zelf. Er kwam een vrouw uit met een kindje, dat doorzeefd was met kogels. "Als ze er gewoon was uitgekomen", zegt hij moeizaam, "was er niets aan de hand geweest, maar wij wisten ook niet dat het een ongewapende vrouw was. Aan beide kanten zijn we daar van onze menselijkheid ontdaan." Hij is geen gewelddadig man. Als ze hem met rust laten, legt hij niemand een strobreed in de weg. Zo heeft hij een gevangene helpen ontsnappen, een man die zijn vader had kunnen zijn, omdat die gevangenschap mensonterend was.

Brouwer is niet iemand die gelooft in de rechtvaardigheid van de politieke acties. Toch heeft hij aan den lijve ervaren waartoe een mens in staat is, als hij wordt geconfronteerd met onmenselijkheden. De vraag naar goed en kwaad verdwijnt op die momenten naar de achtergrond. Toen een spion liet weten dat op dat moment zeven Nederlandse gevangenen gemarteld werden in een naburige kampong, ging zijn compagnie er op af. Bij aankomst vonden ze zeven zwaar verminkte liken. Het enige waar een van de jongens nog aan te herkennen was, was een kleine ring om zijn pink. "Als je ziet hoe ze daar liggen, zo mismaakt, brengt dat een enorme haat omhoog. Niemand heeft die kampong levend verlaten, we hebben er de mitrailleurs opgezet. Dat is niet iets waar ik trots op ben, maar in zo'n abnormale situatie is dat wel een normale reactie. En niemand mag ons voor de voeten gooien dat wij moordenaars zijn." Hij heeft er geen spijt van, kan iedereen recht in de ogen kijken. Maar de beelden blijven hem achtervolgen.

Wat hij heeft overgehouden aan zijn tropentijd, behalve slapeloze nachten, is een grote afkeer van gezag. Hij is erg teleurgesteld in de overheid, want de ellende hield niet op bij het

vertrek uit Indonesië. "Na een dikke drie jaar kom je terug in Nederland, er is geen opvang. Je voelt je alleen en ellendig. Al je maten zijn weg. De huizen zijn klein. Op partijen en verjaardagen hoor je niks anders dan zinloos geneuzel. Voor jouw verhaal is geen echte belangstelling of ze vullen het alvast in met allerlei vooronderstellingen. We hebben immers alles wat los en vast zit genaaid. Anderen zien ons als moordenaars." Zelf was Brouwer zich in het begin er niet zo goed bewust van wat er eigenlijk met hem aan de hand was. "Je drukt ervaringen weg en je zet je af tegen de naaste omgeving. Je bent agressief naar buiten toe." De schoont familie zei tegen zijn vrouw, "wat moet je met die vent, die heeft tropenkolder." Mevrouw Brouwer merkte ook wel dat er met hem iets niet in orde was: "hij durfde niet meer met het openbaar vervoer te reizen, was altijd schrikachtig en liet niemand achter zich komen."

De stress stapelt zich op als hij geconfronteerd wordt met het fabeltje van de voorrang bij het vinden van werk en een huis. Hij moest helemaal opnieuw beginnen en woonde na twee jaar nog met zijn vrouw en kind ergens in. Pas na een noodkreet aan de persoonlijke secretaris van Prins Bernhard was er binnen drie weken een huis beschikbaar. Ook de belofte van hulp voor een studie strandde op de klippen van de bureaucratie: hij

had zijn papieren een dag te laat ingeleverd en kon naar zijn geld fluiten. Ernstiger was dat hij uit de tropen een bacterie had meegenomen die hem op het randje van de dood bracht, terwijl hij zelf heel goed wist wat hij mankeerde. En alsof dat nog niet genoeg was, werd hij op zijn negenenveertigste de WAO in gedirigeerd. Bij de afkeuring zei de zenuwarts tegen hem: "waar maak je je druk om, Indië is al weer vijftientig jaar geleden." Op dat moment werd Brouwer voor het eerst met zichzelf geconfronteerd. Een bijzonder harde confrontatie volgt niet veel later als Brouwer een uitkering aanvraagt op grond van het feit dat hij oorlogsinvalid is. Weer volgt een slechte ervaring met de militair medische stand. Mevrouw Brouwer zal het nooit vergeeten toen de psychiater zei: "jullie moeten nu niet denken dat het schip met geld binnenkomt." Ze ging letterlijk door het lint. "Het scheelde niet of ik was hem aangevlogen."

Brouwer heeft in het BNMO-centrum geleerd weer enigszins grip te krijgen op het leven. Hier heeft hij voor het eerst zijn verdriet om die zwarte jaren eruit gehaald. Ook zijn vrouw komt hier tot rust. Zij was al die jaren een grote steun voor hem, maar is er zelf ook niet zonder kleerscheuren vanaf gekomen. Niet alleen de veteranen dragen littekens

mee: ook echtgenotes en de kinderen. "De hele periode heb ik er alleen voor gestaan," zegt mevrouw Brouwer, "vrienden en familie, iedereen verdwijnt op den duur. Altijd tussen m'n man en de kinderen instaan. Nooit weten in wat voor stemming hij nu weer was. Ik was altijd met de legpuzzel bezig. Wat dat betreft is het BNMO-centrum onbetaalbaar. Mensen die niet weten wat het centrum betekent, missen heel veel. Tegen zoveel expertise kan een gewone psychiater niet op." Brouwer vult aan: "als de mannen niet willen, laat de vrouwen dan desnoods alleen contact zoeken met Doorn, zoveel angst en verdriet voor de kinderen moet nooit meer mogen. Sommige jongens van Dutchbat III zijn de klos als ze nu niet geholpen worden." 50 jaar na dato op 4 mei legt Brouwer een krans bij het monument op de Johan Willem Friso kazerne in Assen voor hen die in Indië vielen. Brouwer zegt: "eindelijk heb ik afscheid kunnen nemen en dat geeft een bevrijd gevoel."

*Beide eerste interviews:
Dank aan Petra Pronk*

VN veteraan: soldaat Gaby Looman

Als jongen heeft Gaby al een grote interesse voor het leger. Later komt daar nog de politie bij. Op z'n achttiende vindt hij zichzelf nog te jong voor de politie en besluit hij om als overbrugging naar het leger te gaan, mede omdat z'n broer ook al in dit bedrijf werkzaam is. "Ik koos voor luchtmobiel vanwege de spanning en omdat het fysiek zwaar is. Het ging me om de uitdaging en in de vele reclamespotjes werd het ook zo voorgesteld." Op de keuring wordt hem verteld dat de kans op uitzending groot is. "Je weet dan nog niet wat een uitzending inhoudt. Het is een ver-van-je-bed-show."

Hoewel Gaby tijdens de opleiding heel wat keren moet afzien, krijgt het besluit om als militair verder door het leven te gaan steeds vastere vorm. Opgeleid als dragonschutter wordt hij in Assen paraat gesteld. Tegen die tijd is het duidelijk dat het 13e infanterie bataljon luchtmobiel naar voormalig Joegoslavië uitgezonden zal worden. De A compagnie komt op een aparte locatie gescheiden van de rest van het bataljon. Het is lange tijd onduidelijk of dit de Bihac of Simin Han wordt. "De opwerkperiode voor de uitzending vond ik niet geweldig, juist door die onzekerheid." Uiteindelijk wordt de locatie Simin Han.

Eenmaal in voormalig Joegoslavië wordt hij getroffen door het grote contrast in de stad Mostar. "Een deel lag helemaal in puin en het andere deel was nog redelijk intact. Echt onvoorstelbaar. Op zulke zaken kan je je nooit voorbereiden, dat moet je ervaren." In het begin is het voor Gaby en de andere jongens allemaal vreemd. Ze moeten echt wennen. Maar al gauw komt iedereen in de routine van wachtlopen, patrouilles en de observatiepost bemannen. De grote omslag vindt plaats met de gerichte beschieting van observatiepost Tango 2. "Ik had nachtwacht op het basiskamp en over de portofoon kregen we het bericht van close fire op Tango 2. We wisten toen nog niks over de feitelijke situatie. Het gonsde van de geruchten. Uiteindelijk komt het nieuws dat Jeffry Broere zwaar gewond was geraakt tengevolge van die beschieting. Pas later werden we op de hoogte gebracht van het feit dat hij aan zijn verwondingen overleden was. Dat was de grote klap. Je realiseert je dan dat je in een echt oorlogsgebied zit en dat het ake-

lig dichtbij komt." Het is het breekpunt in de uitzending. Weken daarna blijft de sfeer bedrukt.

Hoewel Gaby's moeder moeite heeft met het feit dat hij uitgezonden wordt, respecteert ze zijn besluit. Al die tijd volgt ze het nieuws van uur tot uur. Als ze via het nieuws hoort dat een soldaat van de A compagnie overleden is, raakt ze in paniek. "Ik kon niet meer nadenken, dacht gelijk dat Gaby het was. Ik ben die hele dag van slag geweest, ondanks het feit dat ik later hoorde dat de betreffende familie was ingelicht."

Na zijn verlof in mei krijgt Gaby's moeder een akelig gevoel over zich. "Ik volgde nog intensiever het nieuws, sliep slecht en werd steeds onrustiger." Zaterdag 3 juni krijgt zij van haar oudste zoon een telefoontje op het werk. Er is iemand van de MDD, het gaat om Gaby. "Mijn eerste reactie was, vragen of hij dood was. Hij bleek zwaar gewond te zijn. Mijn God, je wereld stort op dat moment in. Je loopt dan als een daas op je werk rond." Als zij thuis komt vangt de MDD haar op. Niemand kan precies zeggen wat er aan de hand is. Het gevoel van machteloosheid overheerst. "Je wilt bij hem zijn, je moet maar wachten op de dingen die komen gaan. Echt heel verschrikkelijk."

Na de aflossing van personeel van de observatiepost Tango 2 wordt de YPR op weg naar het basiskamp beschoten door de Serven. Het voertuig wordt geraakt door een antitank raket. Het is een doelbewuste aanslag. Alleen de chauffeur heeft het projectiel in een flits zien aankomen. De rest van de beman-

ning denkt in eerste instantie dat ze op een mijn gereden zijn. De chaos is compleet. De bak staat vol rook. Als het duidelijk wordt dat er twee gewonden zijn, wordt snel eerste hulp verleend. Terwijl het voertuig nog onder vuur ligt, manoeuvreert de chauffeur de YPR op de weg en rijdt met volle snelheid richting basiskamp zonder zich iets aan te trekken van Moslim-checkpoints.

De verwondingen van Gaby en sergeant van Wesel zijn bijzonder ernstig. Het Noorse hospitaal verricht de eerste hulp. Eenmaal per vliegtuig op weg naar Nederland verkeert Gaby in levensgevaar tengevolge van bloedverlies en een klaplong. "9 Juni kwam ik bij op de Intensive Care van het AZU. Ik wist gelijk dat ik in Nederland was, het regende namelijk. Vervolgens ging ik op onderzoek uit. Ik tilde de dekens op en zag dat ik een arm miste. Een gigantische klap, niet te beschrijven. Vanwege een kaakfractuur hadden ze m'n kaken op elkaar genaaid. Ik kon het dus niet uitschreeuwen of überhaupt praten. Alles moest ik tussen m'n oren verwerken. Het eerste wat ik opschreef was: "hoe is het met de andere jongens?". Ik wist toen nog niet of er meer gewonden waren. Niet veel later kreeg ik nog een klap. M'n stembanden bleken zwaar beschadigd te zijn. Dit was nog niet eerder ontdekt, omdat al die tijd m'n kaken op elkaar genaaid waren."

Na de periode in het ziekenhuis belandt Gaby in het militair revalidatiecentrum in Doorn. De zware tijd van herstel breekt aan. Gelukkig is Gaby een echte doorzetter en krijgt hij enorm veel steun van zijn moeder en z'n broer. Ook de A compagnie laat zich niet onbetuigd. "Ik word regelmatig op feestjes uitgenodigd en de mannen komen langs of bellen mij. Ze laten me niet vallen. Daarnaast is de MDD een geweldige steun voor ons en niet te vergeten kapitein Lagaune van de staf van de luchtmobiele brigade. Echt een pluim voor hen." Waar hij meer moeite mee heeft, zijn de generaals die bijna allemaal in het ziekenhuis langs zijn geweest. "Ze gaven mij het idee dat ik als militair zou kunnen blijven functioneren, dit blijkt dan later niet het geval te zijn. Ik hoefde me nergens druk om te maken, alles zou op z'n pootjes terecht komen. Dus mooi niet en daar heb ik moeite mee." Hij kan zoals het er nu voor staat alleen als burger binnen defensie blijven. Gaby's moeder vraagt zich af waarom de regels op dat gebied niet wat aangepast kunnen worden. "Hij heeft al zoveel te incasseren gehad en dan komt dit er ook nog bij. Er komen meer uitzendingen en ook daar zullen gewonden bij vallen. Wat doen we met hen? Schuiven we ze de organisatie uit of maken we ruimte voor deze vaak hooggemotiveerde mensen en gebruiken we hun ervaringen? Met enige aanpassingen zouden het toch prima instructeurs kunnen zijn? Dat is mijn enige kritiek op defensie. Als je knullen van 18 jaar naar oorlogsgebieden stuurt, zeg ik op mijn beurt, "defensie neem die verantwoordelijkheid"."

VN veteraan: soldaat Boris Pents

Na het VWO en een jaar studie aan de Landbouw-Universiteit te Wageningen besluit Boris Pents uit het "schoolgangetje" te stappen en heel wat anders te doen. Het leger trekt hem. "Ik wilde wat actie, avontuur, dingen doen die je in het burgerleven nooit zal doen." Bij de luchtmobiele brigade wordt hij opgeleid tot verkenner/pionier, een dubbelfunctie. "Als verkenner ga je al kaartlezend voorop en als pionier ben je een halve genist. Je leert met springmiddelen omgaan, maar bijvoorbeeld ook met een motorzaag. Erg divers. Improviseren is het sleutelwoord."

Omdat hij in het Noorden woonachtig is, kiest hij voor een parate functie in Assen. Hij weet dat daar een uitzending aan vastzit. Dutchbat III is zich al een maand aan het opwerken, als Boris zich bij de poort van de J.W.F. kazerne in Assen meldt. "Ik had een stuk van de voorbereiding gemist, maar de groep zat er goed in en dan stroom je vanzelf mee. Op oefening Noble Falcon, de generale repetitie, werden alle procedures beoefend en dat ging perfect. Toen kreeg ik ook het vertrouwen dat het allemaal wel zou lukken."

Eenmaal in de enclave Srebrenica heeft Boris het gevoel in een valkuil te zitten. "Je zat in een dal met overal bergen om je heen. Elke vent met een geweer kon je zo omleggen. In het begin deed je dan alles ook zo strak mogelijk. Op een gegeven moment kwam je in een meer soepel ritme terecht." Om de saaie werkzaamheden en de strakke regelgeving op de compound (basiskamp) van de Bravo compagnie te ontlopen, probeert bijna iedereen zoveel mogelijk op de observatieposten (OP) terecht te komen. Zo ook Boris. "Met zo'n man of 10 zat je op een OP. De onderlinge sfeer, ook met de kaderleden, was erg goed. Net of je met 10

Boris Pents

vrienden op een hele primitieve camping zat. Het contact met de lokale bevolking was daar uitstekend, beter dan in Srebrenica zelf. In ruil voor snoep en eten voorzagen de kinderen ons van water, brandhout en "local shag".

De sfeer verandert op 3 juni als OP Echo in Servische handen valt. Beschietingen nemen toe. De spanning loopt op. De wachtschema's worden aangepast en men begint bunkers te graven. Iedereen begint zich te realiseren dat ze in een echt oorlogsgebied zitten. "Ik moest naar OP Delta. Erg vond ik dat niet, want ik werd doodziek van het wachtschema, de beperkte doucheregeling (geen diesel meer voor de generator) en het slechte eten (geen brood meer, alleen crackers). De OP's zaten wat ruimer in hun voorraden. Voordat ik ging, heb ik nog een afscheidsbrief aan mijn ouders geschreven. Ik wilde dat mijn ouders nog een laatste woord van mij zouden hebben, voor het geval dat."

Begin juli breekt de pleuris uit. OP Foxtrot wordt aan gort geschoten door de Serven. Via het gehaktballennet (ver-

bindingen via portofoon) horen ze dat er nog geen gewonden gevallen zijn. Ook over OP Delta wordt geschoten met tanks, mortieren en artillerie. "Je wist absoluut niet wat er ging gebeuren. Wat waren hun plannen en niet minder belangrijk, hoe zouden wij daar op reageren? Met andere woorden je moest je op elk scenario voorbereiden." Als het nieuws doorkomt dat Raviv van Renssen door lokale Moslims omgebracht is, probeert Boris dat van zich af te houden. "Je moet zoiets van je af zetten, je kan dat op dat moment niet gebruiken. Ik was een boek aan het lezen en heb heel geconcentreerd geprobeerd dat uit te lezen."

Naarmate de tijd vordert, rollen de Serven de ene na de andere OP op. Voor de bemanning van OP Delta begint de tijd te dringen. De OP vasthouden betekent in handen van de Serven vallen. Via het radioverkeer horen ze dat de Serven de OP-bemanningen redelijk goed behandelen. Een andere optie is door de lijnen van de Moslims richting compound gaan. Veel vertrouwen in de Moslims hebben ze niet nadat Raviv van Renssen door hen is omgebracht. Desondanks besluiten ze het risico toch te nemen en verplaatsen ze zich richting compound en de Moslimlijnen. "Van andere OP's hadden we al gehoord dat ze door Moslims bedreigd werden als ze zich om tactische redenen terugtrokken richting compound. De Moslims vormden op dat moment in onze ogen een reële bedreiging. En dat bleek al na 500 meter. We vielen in handen van een club zwaargewapende Moslims. We mochten niet weg. We moesten van hen juist naar voren om de Serven aan te vallen. Pas na uren onderhandelen, lieten ze ons gaan."

Onderweg ziet Boris de vluchtelingenstroom opgang komen. Een gevoel van machteloosheid begint op te komen. Op de compound is het al niet veel beter. Er heerst een doemstemming, iedereen verwacht het ergste. Alarmfase rood is ingegaan. Wie geen direct belangrijke werkzaamheden heeft, moet met helm en scherfvest de bunker in. "Vanaf de compound moest onze groep als backup stelling nemen in de zogenaamde "blocking positions". Weer een nacht in het pantservoertuig. We hadden daar het meest te duchten van moslimstrijders die op het voertuig klommen om de punt 50 richting Serven af te vuren. Met veel praten konden we dat voorkomen."

De beperkte air-strike en de blocking positions in en rond Srebrenica vertragen de Servische opmars enigszins. Maar het moment komt dat de Bravo compagnie haar compound moet loslaten. "We hebben gewonde vluchtelingen in en op het pantservoertuig gezet en vertrokken richting het hoofdkwartier in Potocari. De vluchtelingenstroom was enorm. De beschietingen gingen ondertussen gewoon door. Ik zat boven op het voertuig en pakte onderweg kinderen aan, bejaarden en patiënten van het plaatselijke gekkenhuis. Andere mensen moest ik terugduwen. De uitdrukking op die gezichten zal ik nooit vergeten, allemaal smekende blikken van "haal me hieruit". Als ik dit eerder had geweten, had ik nooit bij het leger gegaan. Dit had niks met een oorlog, zoals ik het me voorstelde, te maken. Het was de hel van Dante, iets wat je leest in de boekjes over de Tweede Wereldoorlog. Puur genocide. Te erg voor woorden. Het ene volk roeide het andere uit. Op dat moment had ik het echt gehad. Het gevoel van machteloosheid was zo enorm." Als alle vluchtelingen op en rondom het hoofdkwartier in Potocari aangekomen zijn, volgen nieuwe beschietingen. Op die manier maken de Serven wel heel duidelijk wie de baas is. Van de scheiding van de mannen van hun overige familieleden krijgt Boris niet veel mee. Hij wordt te werk gesteld bij de voedselverdeling en daar heeft hij z'n handen vol aan.

Swedish shelter project Srebrenica

Wachtgebouw B cie in Srebrenica

Eenmaal thuis ervaart hij weer hoe belangrijk de familieband is. "Ik wist van te voren dat ze het thuis nooit helemaal zouden kunnen begrijpen. Met degenen die daar geweest zijn, heb je maar een paar woorden nodig. Ook mijn nieuwe vriendin vindt het moeilijk om mij te begrijpen. Ze heeft moeite om de juiste woorden te vinden om mij te steunen. Voor mij echter is een luisterend oor, wat aandacht en troost, tien keer meer belangrijk dan dat ze alles begrijpen. Ik begrijp het verdomme zelf niet eens." De laatste tijd droomt Boris er nog wel eens over. Hij ziet Serven op zich af stor-

men en is dan z'n scherfvest en magazijnen kwijtgeraakt. Ook wordt hij soms badend in het zweet wakker of slaapt 7 uur als een blok en wordt dan toch nog moe wakker. Daarnaast vindt hij zichzelf veranderd door de uitzending. "Het lijkt wel of ik minder emoties heb en sneller gestressed ben over dingen waar ik me vroeger nooit druk over maakte. Ook m'n zin voor avontuur en dingen meemaken is weg. Dat was nota bene m'n motivatie voor luchtmobiel. Ik trek hier dus ook m'n conclusie uit en denk erover om weer te gaan studeren."

EPILOOG

Na het lezen van deze verhalen kan de vraag bij je op komen, waar je dan heen moet als je meent hulp nodig te hebben. Voor de actieve militair is er geen enkel probleem. Zij kunnen gebruik maken van alle hulpverlenings-faciliteiten binnen Defensie. Voor de postactieven is er ten eerste de Stichting Dienstverlening Veteranen (SDV). Deze stichting functioneert als een centraal aanspreekpunt voor alle categorieën veteranen en heeft onder andere als taken het verstrekken van informatie en het bemiddelen bij verwijzing.

Daarnaast is er het eerder genoemde BNMO-centrum. De expertise van dit centrum bestaat uit ervaringsgericht en probleemgericht werken in groepen van verschillende samenstelling (groep van oud-militairen, vrouwengroep, gemengde groep), aangevuld met individuele en echt-paargesprekken. Het aanbod komt

tot stand in een bedding van lotgenotencontact, waar de herkenning en erkenning optimaal tot hun recht komen. Een dergelijk aanbod wordt gerealiseerd door samenwerking in een multidisciplinair team van medische en paramedische professionals, van een aantal psychosociale disciplines voor activiteiten van sport en spel.

Het hierboven beschreven programma kan aansluiten op andere vormen van begeleiding en behandeling, zoals die worden aangeboden door de huisarts, de RIAGG, de CAD en dergelijke in de civiele sector, en de hulp die geboden wordt door de Maatschappelijke Dienst Defensie (MDD), de Afdeling Individuele Hulpverlening (AIH), de afdeling voor psychotraumatologie van het Centraal Militair Hospitaal (CMH) en de Geestelijke Verzorging (GV) binnen de krijgsmacht. De SDV ver-

vult binnen dit netwerk een belangrijke rol als aanspreekpunt en als verwijzer. Ook kan er aansluiting gezocht worden met behandelingen in het Centrum '45, het Sinai-centrum en bij vrij gevestigde therapeuten. Dit nazorgprogramma kan tevens voor een aantal mensen een zinvol vervolg vormen op een revalidatieprogramma, zoals dat door het Militair Revalidatie Centrum (MRC) wordt verzorgd.

alle interviews: Raadsman Bart Hetebrij

Gebruikte literatuur:

VETERANEN IN NEDERLAND,
redactie: H.M. van der Ploeg, J.M.P.
Weerts. 1995 Swets & Zeitlinger B.V.,
Lisse.

NOTA, Een nazorgprogramma voor
VN-veteranen.
Februari 1995, BNMO-Centrum,
Doorn.

EEN DIEF IN CYBERSPACE

Je plukt in op een illegaal stuk electronica, en met een fractie van een seconde zoef je lichaamloos over de banen van het toekomstige Internet, Cyberspace. Dan zit je immers niet meer achter het scherm van een pc'tje, je bont en blauw ergerend aan de trage snelheid waarmee je over de snelweg kruipt. Nee, je zoef vrij door een enorme ruimte, die alleen bestaat in de computerwereld. Maar goed, daar zoef je dan. Je weet waar je naar op weg bent; naar het gigantische, lichtgevende object voor je. Dat is een bouwwerk dat, alweer alleen in de computerwereld, bestaat uit alle gegevens van dat grote bedrijf dat je vandaag met een bezoekje gaat vereren. Je hebt maar één doel: bepaalde gegevens jatten en vliegensvlug weer maken dat je wegkomt, je uitpluggen en de gegevens verkopen aan de meest biedende. Want je bent een dief, een Netrunner.

NETRUNNER

Althans, bovenstaand scenario speelt zich vandaag de dag alleen nog maar op papier af. Papier in de vorm van speelkaarten, die grif over de toonbank van de gespecialiseerde spelletjeszaken vliegen. Het spel heet toepasselijk *Netrunner*, en het plaatst je in een toekomst die veel weg heeft van een film zoals 'Bladerunner'.

In die wereld van de toekomst kan je kiezen, of je een slimme dief bent, die in zijn eentje opereert als een elektronische huurling op het scherpst van de snede, of dat je wellicht één van de vele oppermachtige bedrijven vertegenwoordigt, altijd erop uit om nog meer macht te vergaren, voor de eer van het bedrijf en je portemonnee in het bijzonder.

Op zich is het spel nog best moeilijk om te spelen ook. Je krijgt een aantal kaarten die je moet kopen voor een behoorlijke smak geld, en vervolgens zoek je een tegenstander op. Via een ingewikkeld systeem van handelingen gaat het erom dat je de kaarten, die je tegenstander inzet, doorziet en zelf de juiste kaart inzet.

De tegenstander, stel, dat is zo'n gladder cyber-yup met een driedelig pak, een laptop computer en een flinke bankrekening, heeft natuurlijk een aantal zetten in petto voor als je probeert via het Internet van de toekomst, cyberspace, in te breken. Hij of zij kan dan een kaart inzetten die ICE vertegenwoordigt, een afkorting voor een elektronisch programma, een soort dievenklem, dat ervoor zorgt dat je 'doorbrandt' zodra je een poging waagt. Jij hebt op jouw beurt weer allerlei tegenkaarten in handen. De truc is om een slim plan te bedenken zodat de zetten van je tegenstander mank lopen.

BURGERTYPETJES

Netrunner is maar één van de vele spelen die er momenteel op de markt zijn. Overall zie je ze wel liggen; in de strip-speciaalzaak is er stevast een hoekje ingeruimd, soms zie je ze bij de computerboer rondslingeren en tegenwoordig heb je zelfs winkels die zich alleen maar daar mee bezig houden. Johan is zo'n kerel die het liefst de hele dag het spel *Netrunner* speelt. Hij heeft iedere week

wel één of twee bijeenkomsten met een tegenspeler, en hij doet ook mee met wedstrijden die zo nu en dan georganiseerd worden. Vroeger schoot hij regelmatig zijn lasergeweer leeg op de talloze monsters van de evenzovele computerspelletjes, maar daar raakte hij op een gegeven moment op uitgegekeken. "Na de zoveelste keer weer demonen en monsters overhoop knallen, wilde ik eens

een spel spelen waar je bij moet nadenken", stelt hij nuchter-tjes. Met zijn haar in een staart en een zwart t-shirt met het logo van de een of andere heftige band, lijkt Johan op de zoveelste heavy metal liefhebber, maar dat is niet helemaal zo. "Als je een spel speelt dat zich in de toekomst afspeelt, moet je er ook een beetje zo bijlopen vind ik. Dat maakt het spel realistisch."

Maar zijn het dan allemaal Beavis en Butt-head-klonen, in de verre toekomst? Volgens Johan niet, maar, "als je zo'n film als 'Bladerunner' hebt gezien, dan weet je dat er geen burgertypes in voorkomen. De toekomst is gewoon ultra-heavy, weet je wel."

De kleurige kaarten van *Netrunner* die Johan in zijn knuisten klemt, spreken wat dat betreft boekdelen. Vreemde wezens in bizarre computergecreëerde omgevingen, kerels met wat ongetwijfeld cyberzonnebrillen zijn, en pluggen op hun hoofd, pantserwagens die door mistige straten met neonreclame rijden, je ziet bijna het stoom uit de putdeksels wasemen en de zwervers in de steegjes

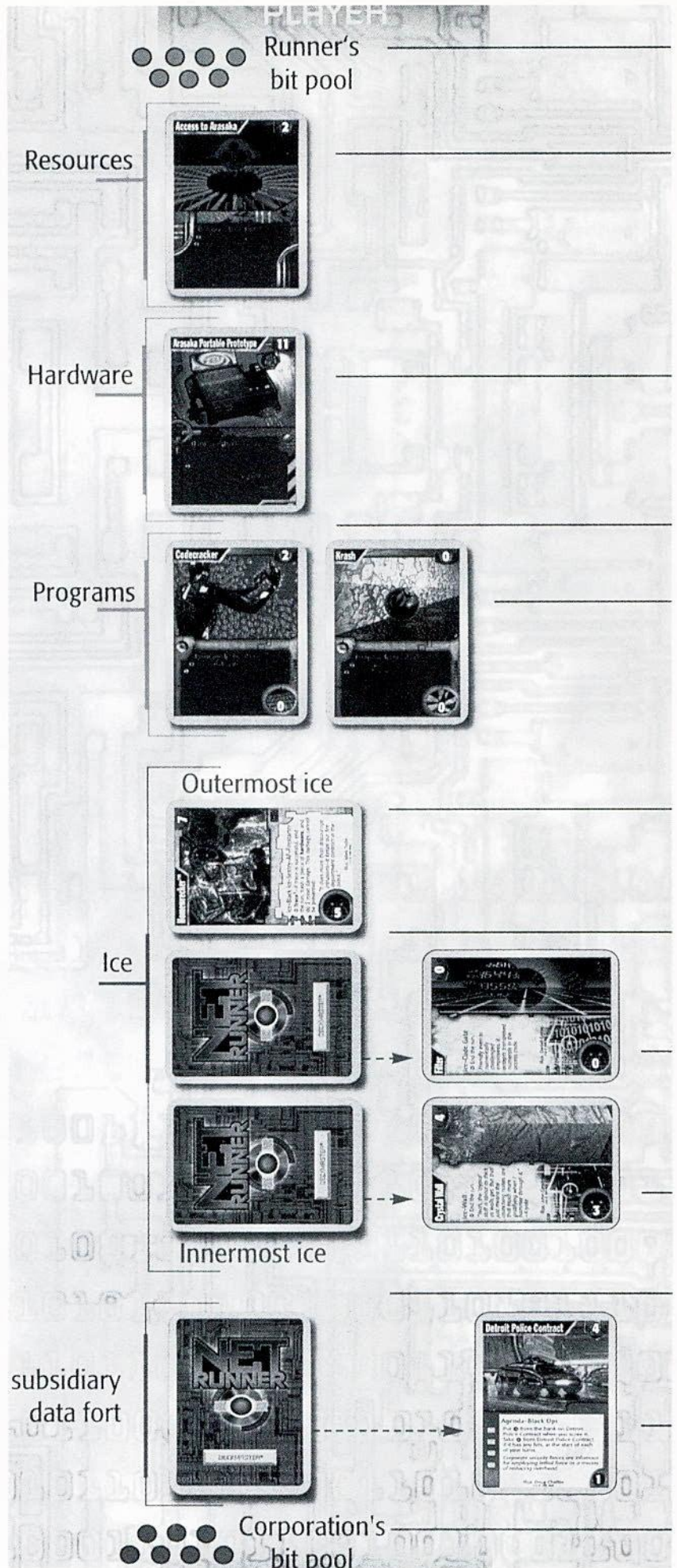
wegduiken, zoals in een slechte detectie-serie. De toekomst is weinig rooskleurig, wat is daar dan zo aantrekkelijk aan? Volgens Johan is het de spanning, het gevoel een vrijbuiters, een vrije jongen te zijn, in een wereld waar het geld voor het oprapen ligt, als je maar weet hoe je moet toeslaan, snel en beslist. "Maar het kan ook misgaan. Als ik de goede kaart niet op tafel leg, dan ben ik weg. Stel dat ik wil inbreken, maar ik loop tegen een kaart met ICE aan. Dan brand ik door en ben ik alles kwijt. Bovendien zak ik weer in de lijst van tegenstanders en speel ik de volgende keer tegen een tegenstander die lang zo slim niet is, wat het voor mij weer minder spannend maakt."

WEDSTRIJDEN

Wat ons bij het volgende punt brengt: de wedstrijden. Want om een spel als Netrunner echt succesvol te laten zijn, is er natuurlijk meer nodig dan die ene tegenstander. De mogelijkheid bestaat om te spelen tegen meer tegenstanders, en om zelfs mee te doen aan wedstrijden. Afhankelijk van je prestaties klim je op de ladder op of zak je af naar een treurig niveau, zo een waar je met je kraag omhoog in de kroeg in een heel donker hoekje een pilsje gat drinken, in de hoop dat je vrienden je niet herkennen. Door hoger op te klimmen, verwerf je betere kaarten. Betere kaarten geven meer mogelijkheden. Die mogelijkheden zorgen ervoor dat je kan spelen om hogere inzetten, waardoor het allemaal nog spannender wordt. Maar als het misgaat, kan het ook goed misgaan. In één klap kan je alles kwijtraken en weer van voren af aan beginnen. "Mij is zoiets nog niet eerder gebeurd, maar ja, ik speel dan ook al een tijdje", zegt Johan zelfverzekerd.

Maar hij kent ook niemand die het spel succesvol heeft uitgespeeld. Of zo iemand al bestaat is de vraag, want het spel heeft meer dan 350 kaarten, en er is een dik boek met regels uitgebracht. Bovendien komen er om de zoveel tijd nieuwe kaarten uit, en geeft een pagina op het Internet allerlei extra regels en bijzonderheden. Want als er één ding zeker is, is het wel dat de makers er natuurlijk bij gebaat zijn dat de spelers het spel zolang mogelijk blijven spelen. Dat levert namelijk een rinkelende kassa op. Ondertussen dwalen Johans ogen af naar de kaarten van een nieuw spel. "Gaaf!", roept hij uit en rent naar de toonbank, zijn poep lap trekkend.

Theo Paymans

FILMS: VEEL

In een zomers dubbelnummer past een overzicht van alle films (nou ja, de meeste), die in deze periode in première gaan. Veel moois, veel goeds, dus de filmfan hoeft niet echt de grens over. Wie van film houdt, reist tenslotte de hele wereld over in de bioscoop!

■ Eerst de romantiek

Romantiek genoeg tijdens deze zinderende weken. Neem bijvoorbeeld *Persuasion*, alweer een verfilming van een roman van de achttiende eeuwse croniqueuse Jane Austen. Ditmaal staat de bedeesde Anne centraal. Ze heeft haar grote liefde de deur gewezen omdat hij geen geld had. Als hij weer in haar leven verschijnt, is hij bemiddeld, maar dan is zij natuurlijk niet de enige vrouw die wel iets in hem ziet..... Al is de film niet zo sprankelend als *Sense and Sensibility*, toch valt opnieuw op hoe levendig en ironisch Austen haar benepen

Uma Thurman en Jeanene Garofalo

omgeving heeft geschetst! In *The truth About Cats and Dogs* zijn we helemaal in de jaren negentig terug. Een leuke vrouwelijke dierenarts houdt spreekuur voor de radio. Op een dag belt er een reclamejongen die problemen heeft met zijn hond. Hij wordt verliefd op de stem van de dokter, maar die vindt zichzelf te klein en te dik, dus ze zegt dat ze er uit ziet als haar vriendin: lang, blond en sexy. Wat volgt is een typisch Amerikaanse partijtje huis- tuin- en keukenpsychologie, maar gelukkig wel geestig geschreven en heel professioneel gespeeld.

Uma Thurman, de enige beroemdheid van het stel, wordt moeiteloos weggespeeld door Jeanene Garofalo in de rol van de dierenarts.

In *Mighty Aphrodite* speelt Woody Allen, al wordt hij wat oud voor dit soort rollen, met verve een man die met zijn snobistische, veel jongere echtgenote een jongetje adopteert. Aanvankelijk is hij tegen het plan, maar het kind ontwikkelt zich zo leuk, dat hij volledig aan hem verknocht raakt. Hij besluit zelfs om de natuurlijke moeder op te sporen, omdat hij wil weten waar zijn zoon al die genialiteit heeft opgedaan. De moeder blijkt echter een hoertje met een groot hart, dat haar kind eigenlijk liever nooit had afgegaan. Mira Sorvino kreeg een Oscar voor de rol van het moedertje. Het optreden van een Grieks koor dat cynisch commentaar levert op Woody's doen en laten, is weer typisch een vondst die je alleen van hem kunt verwachten.

In *Marie Antoinette* Is Niet Dood schetst de Nederlandse Irma Achten, die drie jaar geleden debuteerde met *Belle*, opnieuw een krachtige vrouw die zich niet laat onderdrukken. Marie Antoinette, dochter van de keizerin van Oostenrijk (gespeeld door de Belgische Belofte Antje de Boeck) kijkt niet op een moordje meer of minder als de mannen haar het leven zuur maken. De boulevardpers is dankbaar voor een vrouw die zoveel stof tot schrijven oplevert... Al heeft de film de nodige mankementen in de uitwerking, het script is zo origineel dat je toch zeer geboeid blijft kijken.

Loch Ness presenteert Ted Danson als Amerikaanse professor (waarom niet), die in Schotland op zoek gaat naar het raadsel rond het monster van Loch Ness. Hij neemt zijn intrek in een pen-

Mira Sorvino in *Mighty Aphrodite*

sion, en valt al snel voor de mooie eigenares. Bovendien blijkt haar roodharige dochtertje veel meer van 'Nessie' te weten dan alle geleerden over de hele wereld bij elkaar.... De boodschap van de film is sprookjesachtig: als je ergens in gelooft, bestaat het ook. Jammer dat de makers die boodschap wat al te letterlijk hebben genomen, en zelfs twee monsters van Loch Ness in levende lijve laten zien. Maar al met al toch wel oorspronkelijk van opzet. De schitterende locaties krijgt u er gratis bij.

■ Actie

Mission Impossible was in de jaren zestig en zeventig een heel populaire televisie-serie. En zoals tegenwoordig wel vaker gebeurt, heeft Hollywood naar dit materiaal teruggegrepen voor een grote speelfilm. Tom Cruise, die de hoofdrol speelt en ook als producent optrad, ziet er met z'n kortgeknipte koppie nog altijd uit als een tiener, al is hij inmiddels de dertig gepasseerd. De film doet sterk denken aan de vroegere James Bond-films: een charmante hoofdpersoon, schitterende stunts (waarvan Cruise er een aantal zelf voor zijn rekening nam) en een verhaal vol spionage, corruptie en intrigue, met een duidelijke scheidslijn tussen goed en kwaad. Lekker zomerkost voor de liefhebbers.

In *Rock* staat de voormalige beruchte gevangenis Alcatraz centraal. Het fort is bezet door een doorgedraaide brigadegeneraal die met zijn mannen gifgasraketten op San Francisco dreigt af te vuren. Een jonge expert op het gebied van chemische wapens plus een voormalige gevangene, die Alcatraz goed kent, moeten de ramp afwenden. Grote namen in de cast, zoals Ed Harris, Nicolas Cage

Ted Danson en Jacky Richardson in *Loch Ness*

White Squall

en Sean Connery, en een mooi spannend verhaal.

In *White Squall* verslikt Ridley Scott zich in de sentimenten die loskomen wanneer de bemanning van een opleidingsschip plus hun rechtlijnige kapitein (bespottelijke rol van Jeff Bridges) verzeild raken in een wervelstorm op zee. De film valt in twee stijlen uiteen: de actie-scènes zijn prachtig in beeld gebracht, maar het gedoe van de jongens onderling en later, tijdens de rechtszaak naar aanleiding van de dood van een aantal opvarenden, is ronduit larmoyant. Merkwaardig, van een regisseur die klassiekers als *Blade Runner* en *Black Rain* op zijn naam heeft staan!

■ Thrillers en zo

In *City Hall* is Al Pacino weer een tikje beter op dreef dan in al zijn vorige films. Hij speelt de populistische, maar zeer bevlogen en betrokken burgemeester van New York. Hij vormt met zijn jonge, idealistische loco-burgemeester (John Cusack), een geëlied team. Daar komt verandering in als bij een schietpartij op straat tussen een agent en een drugshandelaar per ongeluk een zwart kind wordt gedood. Het onderzoek dat volgt brengt corruptie aan het licht in alle lagen van het gemeentebestuur. De jonge loco

Al Pacino en John Cusack

moet zelfs constateren dat zijn verafgode baas geen schone handen heeft.... Prachtig gespeeld en zeer genuanceerd en ter zake kundig geschreven. Geen wonder, de scenarist werkte zelf onder Ed Koch, die jarenlang een zeer populaire burgemeester van New York was.

Richard III is er bij de Oscars veel te bekaaid afgekomen. Twee technische nominaties kreeg deze indrukwekkende Britse productie, terwijl hoofdrolspeler Ian McKellen, die ook produceerde en meeschreef aan het scenario, toch minstens in de prijzen had moeten vallen. De handeling van het beroemde stuk van William Shakespeare over de mismaakte koningszoon Richard III, die zo graag op de troon wil, dat hij vrijwel alle rechtmatige pretendents vermoordt of laat vermoorden, is gesitueerd aan de vooravond van WO 2. De dialogen zijn de oorspronkelijke teksten van Shakespeare, maar ze worden gelardeerd met jazz-muziek, en Richard zelf loopt rond in een soort Nazi-uniform. Het Engelse vakmanschap spettert er aan alle kanten af. Wie een beetje Anglofiel is, zal genieten!

In *Last Dance* komt opnieuw de doodstraf aan de orde. Ditmaal is het een vrouw die, vanwege een dubbele moord die ze, negentien jaar oud en onder invloed van drugs pleegde, al twaalf jaar op het voltrekken van haar doodvonnis zit te wachten. Ze heeft zich geschikt in haar lot, tot er een jonge advocaat opduikt die mag proberen haar straf omgezet te krijgen in bijvoorbeeld levenslang. Hij heeft wel degelijk argumenten, maar de politieke belangen buiten de gevangenispoort wegen zwaarder, en de vrouw, voor wie hij langzaam maar zeker iets is gaan voelen, sterft uiteindelijk toch. *Dead Man Walking* had meer gewicht en allure, maar Sharon Stone, zonder make-up en in blauwe bajeskleren, maakt er toch een imposant en vooral verrassend stuk werk van. Bruce Beresford, ook niet de eerste de beste, voerde de regie.

Uit Mexico komt de zwarte komedie *Dos Crimines*. Een architect moet overwerken, en wordt door zijn vriendin ver-

rast. Na een stevige vrijpartij in het verlaten gebouw, horen ze de volgende dag via de televisie dat zijn baas daar diezelfde avond is vermoord. De architect is verdachte numero uno. Hij slaagt er nog net in om naar familie op het platteland te vluchten. Daar wachten hem nieuwe problemen. Zijn neven denken dat hij het op de erfenis van hun stervende oom heeft voorzien, zijn nicht en haar mooie dochter willen weer heel andere dingen van hem. De arme man raakt van de regen in de drup. Geestig om weer eens een film uit een Zuid-Amerikaans land te zien. Het wat al te macabere slot neem je dan graag voor lief.

In *Eye For An Eye* wordt een leuke tiener in haar eigen huis verkracht en vermoord door de booschappenjongen, terwijl ze het verjaarsfeest voor haar jongere zusje voorbereidt. De politie kent de dader (Kiefer Sutherland), maar kan wegens gebrek aan bewijs niets doen. De vertwijfelde moeder weet uiteindelijk een manier te bedenken, waardoor ze het recht in eigen hand kan nemen zonder dat ze daarvoor zelf achter de tralies verdwijnt. Een zeer Amerikaan onderwerp, vakkundig uitgewerkt met Sally Field in de rol van de moeder. Niemand kan dat beter.

In *The Crossing Guard* komt min of meer eenzelfde onderwerp aan de orde. Anjelica Huston en Jack Nicholson spe-

Eye for an Eye

len een ouderpaar van wie het kind door een dronken automobilist is doodgeregden. De man zit drie jaar uit, maar wordt, als hij vrijkomt, door de verbitterde vader opgewacht die hem alsnog wil vermoorden. Beide films leveren veel stof tot discussie op.

■ Horror met een knipoog

Wie deze rubriek regelmatig leest kent mijn afkeer van horrorfilms. De populariteit van deze merkwaardige vorm van entertainment blijkt echter voortdurend toe te nemen. Deze zomer kan het stijgend aantal fans zich vermaken met twee exponenten van het genre. In *Vampyre in Brooklyn* van niemand minder dan Wes Craven, probeert Eddy Murphy zijn carrière weer op de rails te krijgen in de persoon van een zeer geïsoleerde vampier die op zoek is naar zijn bloedbruid. Dat blijkt uitgerend een vrouw die bij de politie werkt!

From dusk Till Dawn schreef Quentin Tarantino nog voor hij beroemd werd met *Reservoir Dogs* en *Pulp Fiction*.

Kelsey Grammer en Lauren Holly in *Down Periscope*

door een stelletje ongeregeld dat nauwelijks voor z'n taak berekend is. Voert hij in deze formatie een gevaarlijke militaire opdracht uit, dan wacht hem de vervulling van een jongensdroom.... U bent gewaarschuwd: melig!

■ Last but not least

In de Amerikaanse documentaire *The Celluloid Closet* zetten Rob Epstein en Jeffrey Friedman de rol van de homo's en lesbiennes in honderd jaar Amerikaanse film op een rij. Dat de tijd eindelijk rijp was voor zo'n overzicht, bewijst het feit dat vrijwel alle grote studio's hun medewerking aan de produktie verleenden. Aan de hand van gesprekken en interviews met regisseurs, schrijvers, acteurs en actrices en geïllustreerd met fragmenten uit meer dan honderd, vaak zeer bekende films krijg je een ontvutsend beeld van de manier waarop het verschijnsel homoseksualiteit door Hollywood werd belicht. Heel verrassend is het bijvoorbeeld om in een filmpje uit 1895 (!) twee mannen doodgewoon met elkaar te zien dansen. De ellende begon pas echt in de jaren, waarin de politiek zich met de inhoud van film ging bemoeien en regels uitvaardigde waaraan 'fatsoenlijke' films moesten voldoen. Dan verschijnen er produkties waarin lesbiennes zichzelf snikkend voor slecht en verdorven uitmaken en films waarin het met homoseksuele mannen altijd jammerlijk afloopt. De film is een schitterend document en tegelijk een monument voor Vito Russo, die al in 1981 het boek schreef waar de film op is gebaseerd, en die enkele jaren geleden aan AIDS bezweek.

Leonore van Opzeeland

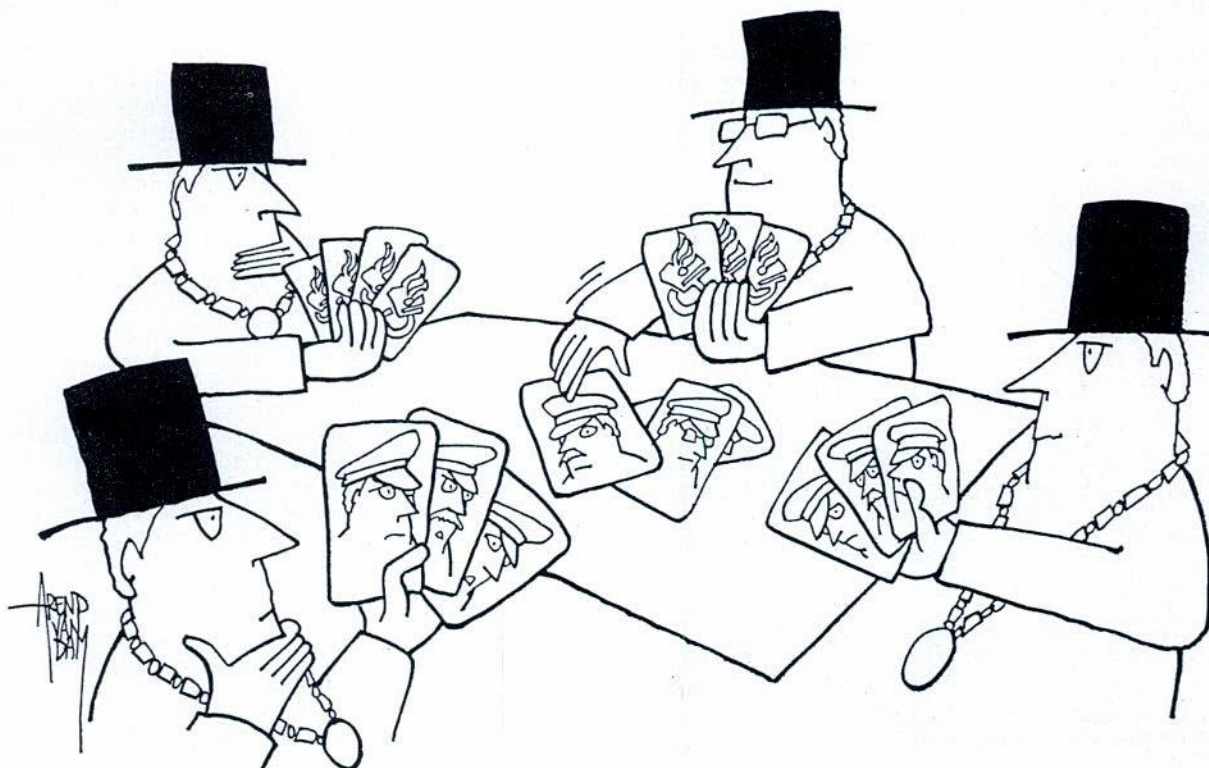
Deze komedie, die werd geregisseerd door Robert Rodriguez, telt een stevige cast met o.a. Harvey Keitel, Tarantino zelf, George Clooney en Juliette Lewis. Een dominee en zijn gezin, gegijzeld door twee criminelen, raken verzeild in een wegstuarant dat een pleisterplaats voor zombies blijkt te zijn. De gruwelijke special effects spetteren je bijna om de oren, en de film won tijdens het onlangs in Amsterdam voor de dertiende keer gehouden festival van de fantastische film moeiteloos de eerste prijs.

■ Lekker melig

O, wat kunnen ze in Hollywood melig zijn! Neem nou *Spy Hard*, met Leslie Nielsen, held uit de *Naked Gun*-successen, in de hoofdrol. Dit keer speelt hij een geheim agent WD-40 Dick Steele,

die meer ellende aanricht dan oplost. Het draait, jaren negentig of niet, weer om een Russische geleerde en diens mooie dochter. Spil van het verhaal is een kostbare microchip die het einde vna de wereld zou kunnen veroorzaken. Grappige bijrollen, veel citaten uit andere bekende films en vooral een heleboel ongein vormen de ingrediënten van dit stuk vertier. Erg veel nieuws zit er overigens niet in.

Een andere komedie, *Down Periscope*, ook uit Hollywood, is gemaakt in de stijl van de jaren vijftig. De hoofdrol wordt gespeeld door Kelsey Grammer, de man die in de televisie-serie *Cheers* zo leuk uit de hoek kwam als de geplaagde psychiater Frasier, een figuur die hij later zelfs in een eigen serie mocht voortzetten. Hij krijgt in zijn eerste grote speelfilm het commando over een afstandse onderzeeër, daarbij geassisteerd

ZIJN BBT-ERS KANSLOZE GABBERTJES?

De nieuwe beroepssoldaat van de KL staat volop in de belangstelling van de media. Onderwerpen zijn dan het vermeend veelvuldig voorkomen van crimineel gedrag, het gebruik van drugs en in samenhang daarmee het lage opleidingsniveau. De schrijvers van het omstreden toneelstuk 'Srebrenica' typeren de gemiddelde BBT-er zelfs als "aardig, maar wel oliedom" (Volkskrant 11 mei 1996). Zo ontstaat het beeld dat alleen de zogenaamde kanslozen als BBT-ers de krijgsmacht binnenkomen. Het valt niet te ontkennen dat veel laag opgeleiden (wat niet hetzelfde is als criminelen!) de krijgsmacht binnenstromen, maar daarnaast oefent de krijgsmacht ook nog een zekere aantrekkingskracht uit op hoger opgeleiden. De motieven van deze laatste categorie om in dit bedrijf te dienen zijn heel divers. Met één van hen, Sietze Planting, 28 jaar, sprak ik over zijn keuze om als BBT-er in de krijgsmacht te dienen.

Voordat soldaat Planting zijn rode baret haalde en in Assen geplaatst werd als mach-schutter/gewondenhulp bij de Charlie compagnie van het 13e infanteriebataljon luchtmobiel, heeft hij een aantal opleidingen van enig niveau gedaan die op zich niet veel te maken hebben met het militaire bedrijf. Sietze heeft namelijk gestudeerd aan het conservatorium en mag zich daarnaast doctorandus noemen in de muziekwetenschappen en in de wiskunde. Alsof dat niet genoeg is, studeert hij momenteel rechten aan de Open Universiteit en heeft hij een sollicitatie lopen om toegelaten te worden tot de KMA.

Wat bezielt zo iemand nou om BBT-er te worden, vraag je je af. Voor Sietze echter is die keuze vanzelfsprekend, "natuurlijk had ik kunnen kiezen voor het gemakkelijke en financieel aantrekkelijke leventje van een leraar wiskunde of leraar muziek. Maar ik wil iets terugdoen voor het feit dat ik jarenlang heb kunnen studeren en dat voor een deel op kosten van de staat. Ik zie dat iets terugdoen voor de samenleving als een maatschappelijke plicht. In die zin is het jammer dat de opkomstplicht afgeschaft is, vandaar mijn keuze om als BBT-er te dienen."

Het is dus een keuze om redenen van maatschappelijke betrokkenheid. Maar waarom dan niet werken in bijvoorbeeld een verpleeghuis of een bejaardenhuis? Ook daar zijn zinnige bijdragen te leveren in deze tijden van enorme bezuinigingen. "Ongetwijfeld zijn er op vele maatschappelijke terreinen zinvolle bijdragen te leveren, maar het leger heeft voor mij iets speciaals. Wat mij boeit is de diversiteit aan mensen in het leger. Alle rangen, standen, culturen en verschillende karakters zijn in dit bedrijf vertegenwoordigd. In de burgermaatschappij kom je niet zo gauw in aanraking met mensen uit andere sociale lagen. Iedereen is geneigd zich te beperken tot zijn of haar eigen kring van familie, bekenden en collega's."

■ Niet alleen kansarmen voor het vuile werk

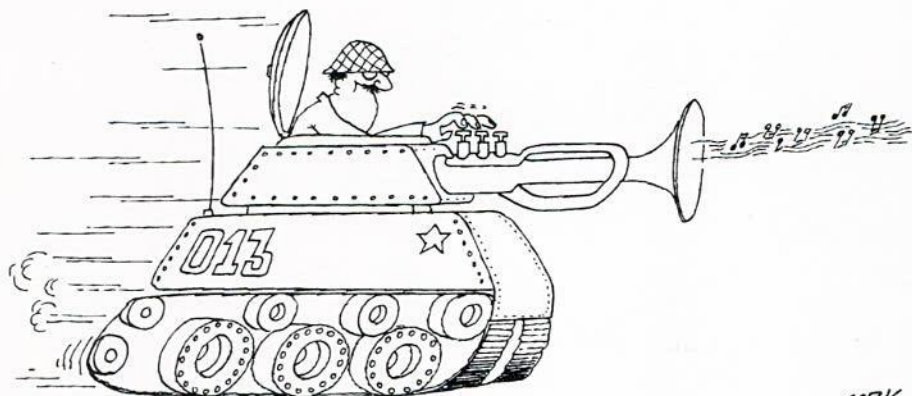
Sietze ziet het als een politiek ideaal een bijdrage te leveren aan de karaktervorming binnen zijn eigen peloton. "Je moet vanaf de basis beginnen met orde op zaken te stellen. Mijn medestudenten hielden zich altijd bezig met de grote wereldproblematiek, terwijl hun eigen

kamer een grote mesthoop was. Stel eerst maar orde op zaken in eigen huis. Bij politici zie je hetzelfde verschijnsel, zij beginnen met het dak in plaats van het fundament." Dat er bij hoger opgeleiden weinig animo is voor het leger beschouwt Sietze als een fundamenteel probleem wat al een aanvang neemt bij de opvoeding en de middelbare school. "VWO-ers hebben over het algemeen geen zin om zich eens een paar jaar als BBT-er in te zetten. De motivatie hiervoor ontbreekt, men gaat liever studeren en in discussieclubjes zitten. Zo laat iedereen zijn beurt voorbij gaan en dan kom je tenslotte in de armenwijken uit."

"Ik vind dat niet alleen de kansarmen het vuile werk voor de politiek, en dus voor ons allemaal, moeten opknappen. Zo mag het niet worden. We moeten het samen doen. Dat is mijn politieke ideaal en ik ben bereid daarvoor het hoogste offer te brengen. Het gaat per slot van rekening om solidariteit met alle leden van deze samenleving. Eerst in kleine kring en daarna in grotere verbanden. Dat proces wil ik als mens binnen het nieuwe beroepsleger bewaken."

Als toekomstig officier hoopt Sietze een nog grotere bijdrage te kunnen leveren aan het verwezenlijken van zijn idealen. Voorlopig is hij nog druk bezig om met anderen een BBT-vakbond op te richten om de specifieke BBT-belangen beter te kunnen behartigen dan nu het geval is. Het is duidelijk dat zijn idealen in dienst staan van zijn daden. Het 'denken' is voor hem geen doel op zich, ondanks al zijn opleidingen.

CORK

Raadsman Bart Hetebrij

VRIJHEID IN GEVANGENSCHAP

Op weg naar 21e eeuw komt er steeds meer nadruk te liggen op individualiteit, eigen ontplooiing, de vrijheid om zelf je leven zó in te richten zoals je dat het beste acht. Los van geschreven en ongeschreven 'wetten' los van de knellende banden van tradities. Vrijheid is het hoogste streven, het grootste goed. Relatief gezien mogen we helemaal niet klagen maar toch bestaat die enorme behoefte aan vrijheid, met name in het maken van keuzen. De mate van vrijheid wordt duidelijk als je je bewust wordt van de onvrijheid waarin je leeft. Toch is die niet zo eenvoudig en eenduidig te definiëren. Wat voor de één voelt als vrijheid kan voor de ander juist heel belemmend en dus onvrij voelen.

Prachtige voorbeelden hiervan zijn te vinden in de voorschriften en gebruiken zoals die door de diverse religies worden uitgedragen. Wat te denken van het nagenoeg volledig bedekken van het lichaam van islamitische vrouwen. De gedachte hierachter is dat de vrouw zo de man niet in verleiding kan brengen, d'r haren en vorm van haar lichaam zijn immers niet te zien. Voor mij onbegrijpelijk dat vrouw zich zó laten inperken, maar spreek met hen zelf en zij zijn even verbaasd over mijn uitleg tot beperking van hun keuzevrijheid zich zo te tonen als zij dat zelf zouden willen. Nee, hoor ik dan, je begrijpt het niet, dit willen zelf! Oké, misschien moet we een stap terug zetten en ons bedenken dat vrijwillig opgeven van een stukje persoonlijke vrijheid niet aanvoelt als een inperking maar veel eerder als het toenemen van het gevoel van zekerheid.

Vrijwilligheid in het opgeven van persoonlijke vrijheden is dus heel bepalend voor het gevoel van inperking dat het kan opleveren.

Ook is duidelijk dat de sociale context, de omgeving, een belangrijke rol speelt. Er kan een soort ruil plaats vinden: vrijheid tegen zekerheid. Toch zie ik hierin ook een gevaar. In hoeverre kun je spreken van een persoonlijke keuze of een door de omgeving oplegde keuze? Met andere woorden, tot waar is de omgeving alleen belangrijk en op welk moment wordt zij bepalend? Een situatie waarin dit alles niet geldt is die van gevangenschap. Er is geen sprake van vrijwilligheid maar wel van een grote onvrijheid, een oplegde fysieke onvrijheid.

Begin februari werd er op radio en tv, een week lang, veel aandacht besteed aan de doodstraf. Doodstraf: niet alleen

zomaar gevangenschap maar één met uitzicht op de dood binnen onduidelijke termijn. Naar mijn overtuiging één van de ergste en meeste zinloze vormen van mensenkwellen. Veroordeling tot de doodstraf betekent opsluiting onder de meest slechte omstandigheden maar ook het einde van iemands toekomst. Om in de termen van het thema te spreken: de zekerheid dat er voor altijd een einde is gekomen aan je vrijheid. Stel je voor om je dag, nee, je leven te moeten doorbrengen in een ruimte van 2 bij 3 waar je bij gratie van het instituut 2 keer per dag uit mag om 'te luchten' en drie keer per week om te douchen. De rest van de uren, maanden en jaren kennen niet meer ruimte dan die binnen de vier cellen. Ik vroeg je om je dit eens voor te stellen. Dat heb ik zelf ook geprobeerd maar verder dan grote uitzichtloosheid en diepe ellende kwam ik niet. Het was mij een groot vraagteken hoe je nog zin kunt vinden in zo'n leven.

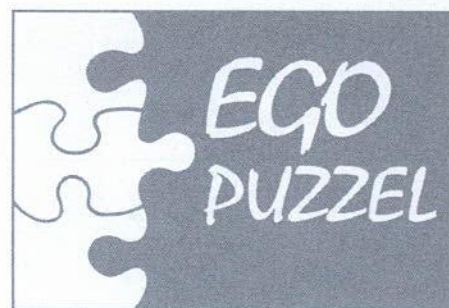
Na het lezen van de nieuwsbrief van de stichting Inside Outside in Groningen die bemiddelt tussen veroordeelden en Nederlandse schrijvers (penvrienden) heb ik gezien dat het toch mogelijk is. Het is als de ernstig zieke die telkens de grens van de voor hem toelaatbare aftakeling weer verlegt omdat er ondanks alles toch nog waarde is te vinden binnen grote beperkingen.

Bedankt dat je me dit prachtige levensgeschenk hebt gegeven want dat is precies wat jouw liefde en vriendschap voor me betekenen. Het betekent dat ik niet meer alleen hoef te bestaan. Door jou weet ik weer wat het betekent om te leven, nu ken ik de schoonheid van leven weer. Een citaat uit een brief van een ter dood veroordeelde die over de schouders van z'n schrijfvriend meekijkt naar het vrije leven en daar zoveel weet uit te halen dat, ondanks de onveranderde fysieke omstandigheden, dan z'n leven toch weer waarde krijgt. Lichamelijk opgesloten maar geestelijk vrij.

GEDACHTEN KUNNEN NIET

OPGESLOTEN WORDEN

Het prachtige van gedachten en fantasie is dat ze niet achter slot en grendel gezet kunnen worden, niet als je dat niet wilt. Misschien is hier ook wel de essentie van vrijheid te vinden. Niet zozeer de feitelijke situatie maar het gevoel om de vrijheid die je hebt zó in te zetten dat je leven het waard is om geleefd te worden. Immers hoeveel men-

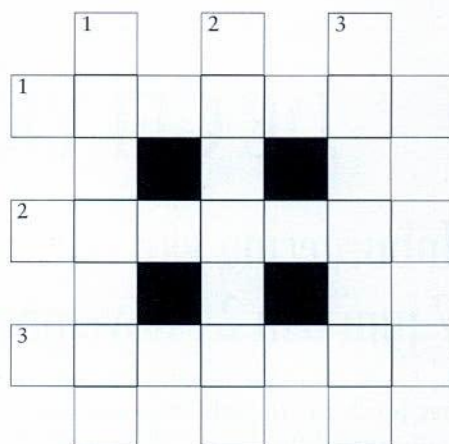

Hieronder volgt de oplossing van de puzzel in het juni-nummer:

1. redenaar
2. raderen
3. aderen
4. raden
5. rand
6. rad
7. ra
8. a
9. ar
10. dar
11. aard
12. aarde
13. aarden
14. naarden
15. onderaan

Hier volgt een nieuwe puzzel, telkens verticaal en horizontaal hetzelfde invullen.

1. te berde brengen
2. heel zeker
3. deel van een fototoestel.

sen in onze samenleving, die is gebouwd op een grote mate van persoonlijk vrijheid, kunnen dit toch nog niet zeggen...

Coby Smeenk

Overgenomen uit Spino, blad van de Jonge Humanisten

SREBRENICA

Dezer dagen ging het toneelstuk Srebrenica van Ton Vorstenbosch en Guus Vleugel in première, naar de bedoeling van de schrijvers een satirisch drama, waarin een aantal aspecten van het beleven van het gebeuren in Srebrenica in de huiskamer van een Dutchbatter uitvergroot worden.

Nog voor men het stuk gelezen of gezien had liet het Ministerie van Defensie in een verklaring weten dat in het stuk laatlunkend wordt omgegaan met de ervaringen en gevoelens van Dutchbat en hun achterban. Afgaande op gepubliceerde interviews met de schrijvers bleek Defensie een en ander geconcludeerd te hebben.

Zeker, de auteurs hadden in die interviews niet positief over Dutchbat geoordeeld en onder meer als hun mening gegeven dat in die enclave "racisten racisten moesten beschermen" en dat de Dutchbatters "wel aardig waren, maar olijedom". Zulks moge grove overdrijvingen zijn, maar het is ook olijedom -

waar komt dat woord vandaan trouwens - om afgaande op een paar flarden interviews van schrijvers een stuk te veroordelen waarvan men de tekst niet kent en de opvoering niet gezien heeft.

Uw columnist had het voorrecht een van de repetities bij te mogen wonen. Het stuk was inderdaad een uitvergrooting van eenzijdige opvattingen en gevoelens, een overdrijven, waarbij racistisch denken aan de kaak werd gesteld en waaruit ook verontwaardiging sprak over het gebeurde en waarbij, deels ten onrechte, Dutchbat in een zekere beklagdenbank terecht kwam. Dit neemt niet weg dat juist door overdrijven van een aantal negatieve aspecten van Nederlands denken, doen en spreken met betrekking tot Srebrenica niet verkeerd is. Met de verwerking van het verleden kan niet vroeg genoeg begonnen worden.

Dat geldt overigens niet voor het uitgeven van verklaringen over toneelstukken die men noch gezien, noch gelezen heeft.

Mede als gevolg daarvan heeft Defensie het toneelstuk Srebrenica aan veel extra publiciteit geholpen. Soms kan, door krampachtig iets te willen vermijden, het juist bevorderd worden.

De negatieve geluiden van Defensie over het te verschijnen boek van de scheiden-de landmachtbevelhebber Couzy zal overigens ook wel de verkoop straks, ongewild, bijzonder ten goede komen. En op basis van die tekst zal zeker een waarheidsgetrouw toneelstuk te schrijven zijn met de minister van Defensie en de generaal in de hoofdrollen.

Leon Wecke

DE GELYKSTAAT DER JODEN

Inburgering van een minderheid, 1796-1919
7 juni t/m 24 november 1996

In het kader van tweehonderd jaar 'burgerlijke gelijkstelling', organiseert het Joods Historisch Museum van 7 juni tot en met 24 november 1996 de tentoonstelling 'De Gelykstaat der Joden'. Inburgering van een minderheid, 1796-1919.

Op 2 september 1996 is het precies tweehonderd jaar geleden dat het 'Decreet over den Gelykstaat der Joodsche met alle andere Burgers' in de Nationale Vergadering in Den Haag werd aangenomen.

De tentoonstelling geeft een beeld van het emancipatieproces van de joden in Nederland vanaf hun burgerlijke gelijkstelling in 1796 tot aan de invoering van het algemeen kiesrecht van mannen en vrouwen in 1919. De emancipatie van de verschillende sociale klassen verliep niet gelijktijdig. De Joodse elite kon zich al snel een plaats verwerven in de niet-joodse samenleving. Voor het grote joodse proletariaat duurde dat tot de opkomst van het socialisme en de vak-

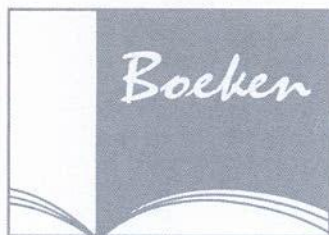
beweging. Aspecten die in de expositie worden belicht zijn leefstijl, sociale mobiliteit en genootschappen.

Het emancipatieproces van de joden is op vele vlakken vergelijkbaar met huidige emancipatieprocessen. Voor de multiculturele samenleving van vandaag is het van belang kennis te nemen van emancipatieprocessen in het verleden.

In samenwerking met Waanders Uitgevers brengt het Joods Historisch Museum een fraai geïllustreerde bundel uit over de emancipatie van de joden in Nederland.

Joods Historisch Museum
Jonas Daniel Meijerplein 2-4,
Amsterdam
24-uurs info (020) 625 42 29
dagelijks open van 11-17 uur
Grote Verzoending, 23 september 1996,
gesloten.

Liefde en schoonheid

De Franse dichter en prozaïst Valéry Larbaud (1881-1957) groeide op in een rijke burgerfamilie. Hij vierde al jong zijn reislust bot met lange zwerftochten door heel Europa en daarbuiten, van Londen tot Algiers, van Parijs tot St. Petersburg (Leningrad), van Rome tot Constantinopel (Istanbul). Steeds weer zocht deze kosmopolitische dichter de schoonheid van klassieke monumenten en karakteristieke landschappen en vooral de bekoring van charmante vrouwen. Deze zoektocht naar de ideale plek en de ideale vrouw - waarvoor hij herhaaldelijk zijn studie letterkunde onderbrak - vormde tevens de inspiratie voor een vroeg twintigste eeuws literair oeuvre dat nog altijd verrassend modern aan doet. Dit blijkt volop uit het onlangs verschenen *Geliefden, gelukkige geliefden...*, drie novellen uit 1923 waarin Larbaud zich een ware meester toont in de fijnzinnige portrettekening. Niet alleen van de genotzoekende hoofdpersonen/vertellers in de novellen, maar ook van jonge meisjes, zoals Queenie: *Nu was zij voor het eerst in haar leven gekust door een man - de aanra-*

king met de kortgeknpte snor was voor haar een boeiende nieuwe gewaarwording - maar zij was vooral trots op haar ontdekking dat een volwassene, een man, een meneer vanwege haar een ogenblik de gewichtige ernst had verloren, die volgens haar alle grote mensen gemeen hadden.

Dromen en illusies, gepassioneerde verhoudingen en bittere teleurstellingen, psychologisch raffinement en verfijnde levenskunst, het is alles te vinden bij Larbaud. Niet echter het defini-

tieve antwoord op de vraag naar de grootste drijfveer achter het menselijke bestaan: liefde of schoonheid? Beide misschien. Valéry Larbaud: *Geliefden, gelukkige geliefden...* Vert. Paul de Bruin, Ambo, Baarn 1996. 191 blz. f 39,90(FS)

ZWERFTOCHT

Sinds E. Annie Proulx voor haar "Scheepsberichten" de Pulitzer Prize (1994) ontving is zij ook in Nederland geen onbekende meer. Begin dit jaar verscheen haar roman *Ansichten* in vertaling: In deze los gestructureerde "familiekroniek" draait het vooral om de zwerftocht van Loyal Blood. In achtentwintig hoofdstukken schetst Proulx het leven van deze boerenzoon uit

E. ANNIE PROULX

Ansichten

Vermont die op een kwade dag in 1944, tijdens een woedeuitbarsting, zijn vriendin vermoordt. Hij pakt zijn koffer, piept er tussen uit en trekt vanuit het oosten dwars door de verschillende staten naar het westen van de Verenigde Staten. Zijn familie houdt hij op de hoogte door af en toe een ansichtkaart te sturen. Deze kaarten vormen steeds de opmaat voor de diverse hoofdstukken. De veertigjarige zwerftocht van Blood - vanaf de Tweede Wereldoorlog tot aan het eind van de jaren tachtig - levert, naast de wederwaardigheden van de hoofdpersoon en zijn familie, ook indirect een fraai beeld van de veranderingen in de Amerikaanse samenleving. Daarmee is nog niet alles gezegd want eigenlijk gaat deze prachtige roman over de strijd van de enkeling tegen de rest, van de eenling die tegen de verdrukking in het hoofd boven water tracht te houden.

Wie zo'n veelheid aan thematiek ook nog diepgaand onder woorden weet te brengen en de lezer blijvend weet te boeien, die heeft een kanjer van een roman geschreven. En dat heeft E. Annie Proulx inderdaad (opnieuw) gedaan.

E. Annie Proulx: *Ansichten*. De Geus, Breda 1996. 399 blz. f 49,90.(WH)

Dansend rond het graf

Nigel Barley geeft geen handleiding hoe je met de dood om moet gaan. Dat vindt hij een heel persoonlijke zaak. Wat hij wel doet, aan de hand van veel antropologisch materiaal, is laten zien, hoe mensen met de dood zijn omgegaan. Daarbij beschrijft hij op een heel prettig leesbare manier allerlei rituelen en gebruiken.

Gebruiken voor het afscheid nemen van mensen, die gaan sterven, manieren van omgaan met het dode lichaam, voorouderverering, de betekenis van graven of andere rustplaatsen. De schrijver heeft veel onderzoek gedaan, voordat hij begon te schrijven. Dat is duidelijk merkbaar, wanneer je aan het lezen bent. Hij vertelt niet alleen veel over allerlei gebruiken in de verschillende culturen, maar ook geeft hij een beeld door de tijd heen.

Het is bizar soms, om de manier waarop wij met overleden mensen om gaan, te vergelijken met de manier waarop men dat elders deed. Tegelijkertijd relateert het wel. Het laat zien dat de omgang met doden iets is, wat in de tijd verandert.

Omgang met de dood zegt iets over de manier waarop men over de wereld en zijn eigen plek daarin denkt. Het boek brengt je zelfs op ideeën hoe zelf met een aantal dingen om te gaan. Dansen rond een graf is in onze cultuur niet gebruikelijk. Wij zijn eerder ingetogen en stil. Toch, is er (na het lezen van het boek) evenveel te zeggen voor een andere manier van afscheid nemen.

Dansend rond het graf is een boek dat zich makkelijk laat lezen. Het geeft een enorme hoeveelheid wetenswaardigheden, over een in onze cultuur beladen onderwerp. Daarbij pleit het voor de schrijver, dat het nooit vervelend om te lezen wordt. Nigel Barley: *Dansend rond het graf*. Uitgeverij BZZTôH, Den Haag 1996. Geïll. 254 blz. f 36,50(IB)

Kernwapens

Ruim een jaar geleden vond in New York een grote internationale conferentie plaats over de toekomst van het Non-Proliferatie Verdrag (verdrag te-

gen de verspreiding van kernwapens). Dit NPV is met bijna 180 ondertekenaars (lidstaten) het grootste en volgens velen tevens het belangrijkste internationale wapenbeheersingsverdrag. De 25-jarige NPV-geschiedenis was de aanleiding voor een grondige en onbevooroordeelde

evaluatie in de vorm van een reeks van internationale seminars waarbij deskundigen uit de gehele wereld met elkaar dis-

cussieerden over de betekenis van het NPV en de toekomst van de nucleaire (non-)proliferatie. *De bom voorbij? De verlenging van het Non-Proliferatie Verdrag en de toekomst van de kernbewapening* bevat de (vertaalde) teksten van deze seminars. In dit boek worden achtereenvolgens ontstaan, betekenis en toekomst van het NPV behandeld, komen de problematiek van de kernenergie en de verspreiding van kennis en materiaal aan bod, alsmede het vraagstuk van de kernbewapening in relatie tot internationale conflicten. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de Europese integratie en de kernbewapening en de NPV-verlengingsconferentie en tal van andere, tot nu toe minder belichte, aspecten van het non-proliferatievraagstuk.

Zware kost doch voor geïnteresseerden niet te versmaden. Bert Bomert en Huub Jaspers (red.): *De bom voorbij? Studiecentrum voor Vredesvraagstukken*, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen 1995. 180 blz. f 20,00.(WH)

Castraatzanger

Het is in onze tijd een onvoorstelbare gebeurtenis, maar stel: uw ouders hebben het goed met u voor, u bent nog jong, tussen de acht en de twaalf, en beschikt over een mooie zangstem. Om dit prachtige voor later te kunnen behouden besluiten uw liefhebbende ouders u te laten castreren. In onze tijd kan zo'n operatie zonder noemenswaardig risico worden uitgevoerd, maar in de tijd van Carlo Broschi was dit heel anders. Verdoving door in een bak met ijskoud water te moeten gaan zitten, of door de hoofdslagaders dicht te drukken. Dan het gevaar van infectie. Naast deze risico's bestond er ook nog het feit dat de prachtige kinderstem het niet 'hield' of dat

deze schor of schril werd, of zelfs verdween. Maar waarom dan toch castreren? Na lezing van het boek **Farinelli: Het leven van een castrat** van Patrick Barbier wordt enigszins duidelijk waarom men toen zo handelde. In de 17e en 18e eeuw dacht menig ouder er goed aan te doen om, op advies van een organist of een plaatselijke koördinant, het kind een kans te geven om uit het armoedige bestaan te kunnen stappen. Natuurlijk zijn er ook minder nobele motieven te noemen: ouders die zichzelf over de rug van het kind wilden verrijken.

Carlo Broschi, die onder de naam Farinelli bekendheid kreeg, kwam niet uit een arm gezin. Zijn ouders waren harts-tochtelijke muzikkliehebers en beschikten over goede adellijke contacten. De motieven om hun zoon Carlo te laten castreren waren van intellectuele aard. De zangkwaliteiten waren zo bijzonder dat een carrière bijna onafwendbaar leek. Farinelli's vader heeft daarmee juist gegokt. Maar hier moet gezegd worden dat het vaker mis ging. Het aardige van Barbiers boek is, dat het een bijzonder overzicht geeft van het muziekleven van de 18e eeuw. De later beroemde Farinelli zong op de grootste Europese theatertoneelen en aan de weelderigste hoven. En op al die plaatsen gebeurde hetzelfde, hij wekte alomteverbaasdheid met zijn mooie, soepele sopraanstem en zijn brede bereik.

In het boek worden ook de keerzijdes belicht. In de brieven aan zijn maecenas, de graaf Sicinio Pepoli, beschrijft Farinelli de eenzaamheid, de vermoeidheid, de roddel en achterklap. Dingen die hem gaan tegenstaan en die waarschijnlijk ook mede van invloed zijn geweest op zijn besluit om in Spanje te blijven aan de hoven van Filips V (kleinzoon van Lodewijk XIV) en Ferdinand van Bourbon. Zelf vind ik deze episode het meest boeiend, omdat naast de zangkwaliteiten van Farinelli ook de mens Farinelli beter uit de verf komt. Farinelli, die eerst met zijn stem een koning uit een ernstige depressie weet te halen en dan langzaam vertrouweling wordt en het respect weet te winnen van het Spaanse volk.

Een minpunt van het boek is mijns inziens die enorme rij van namen

die je als lezer moet verstouwen. Maar voor wie van zang en muziek houdt, veel plezier gewenst. **Patrick Barbier: Farinelli, Het leven van een castrat** van Gennep, Amsterdam 1996. Geïll. 240 blz. f 49,90(JMvL)

EENZAAMHEID

Voor ze wegging had ze het al gevreesd, maar na een week in de bus wist ze het zeker: een groepsreis was niets voor haar. (...) Ze hadden het zo goed bedoeld, de kinderen, toen ze haar op haar zeventigste verjaardag een reis hadden aangeboden, een groepsreis naar Israël. (...)

Dit zijn de eerste zin en een zin halverwege het korte verhaal 'Groepsreis' uit de bundel **Een glimp van de eeuwigheid** van Judith Belinfante. Het verhaal eindigt zo: (...) *Bij een kamp van bedoeïnen liep ze een paar passen van de bus vandaan, weg van het gezelschap. Menselijke geluiden vervaagden. Alleen was ze, van oost naar west, van de rode bergen, over de kraters, naar de onzichtbare zee. Ze zag zichzelf staan in de leegte, in de stilte, zo klein, zo nietig, en tegelijk zo één met de ruimte, dat als ze haar arm uitstreekte, elk van haar handen heel even een kant van de einder zou kunnen vastpakken.*

Judith Belinfante Een glimp van de eeuwigheid Miniaturen

Haar kinderen stuurde ze een kaart om hen te bedanken, voor een glimp van de eeuwigheid. Judith Belinfante, historicus en

werkzaam als directeur bij het Joods Historisch Museum in Amsterdam, weet met een bewonderenswaardig karig woordgebruik het thema eenzaamheid heel navoelbaar uit te beelden. **Miniaturen** staat voorop haar debuutbundel en dat zijn het ook eerder dan korte verhalen, deze twintig fijnzinnige portretjes van elk amper vier pagina's. Of eigenlijk zijn het ingezoomde momentopnamen van vluchtige levenssituaties waarin mensen zich van hun dieper liggende eenzaamheid bewust worden. Zoals een dochter van haar vaders 'Jubileum', een moeder direct na de 'Bevalling, een redactrice op de 'Persconferentie' van een beroemd schrijver, een touriste in de lege 'Kloosterhof' en niet het minst voornoemde vrouw in 'Groepsreis'. Hoewel deze subtiele en herkenbare levensschetsen gezinsins

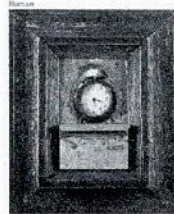
overlopen van treurnis en slachtofferschap, zou de bundel met wat meer humor nog aan kracht hebben gewonnen.

Judith Belinfante: Een glimp van de eeuwigheid. De Prom, Baarn 1996.98 blz. f 24,90(FS)

Eenzaamheid

De Hongaars/Zwitserse schrijfster Agota Kristof heeft met haar trilogie "Het dikke schrift" (1987), "Het bewijs" (1988) en "De derde leugen" (1992) een grote faam verworven. In twintig landen werden deze drie buitengewoon intrigerende romans

Agota Kristof Gisteren

uitgegeven. Ik was dan ook ontzettend benieuwd of haar nieuwe roman **Gisteren** van hetzelfde hoge niveau zou zijn. Ja hoor, ook

dit boek zal de lezer in één ruk uitlezen en nog een poosje bezighouden.

Gisteren is een ogenschijnlijk heel eenvoudig verhaal. Een man, Tobias Horvath, ontvlucht zijn land en laat zich in het land van aankomst in het vervolg Sandor Lester noemen. Hij voorziet in zijn onderhoud door lopende band arbeid te verrichten op een horlogefabriek (*Om vijf uur 's ochtends sta ik op, ik was me, ik scheer me, ik zet koffie, ik ga de deur uit, ik ren naar het Grote Plein, ik stap op de bus, ik doe mijn ogen dicht en de volle verschrikking van mijn huidige leven grijpt me bij de keel.*). Hij weet zich met moeite in het leven staande te houden door veelvuldig te denken dat hij zijn jeugdliefde Line ooit nog weer eens zal ontmoeten en door te schrijven. Op een morgen stapt deze Line inderdaad in de bus en (weer) in zijn leven en blijkt ook nog op dezelfde fabriek als deze Tobias/Sandor te werken. Kristof weet in deze kleine roman dit simpele liefdesverhaal uit te bouwen tot een aangrijpende vertelling over een man die noch als vluchteling, noch als minnaar, noch als schrijver succes heeft.

In één woord: prachtig! **Agota Kristof: Gisteren.** Van Gennep, Amsterdam 1996. 111 blz. f 29,90.(WH)

De Nag Hammadi-vondst

In december 1945 ontdekt een Arabische boer in de Egyptische woestijn bij het plaatsje Nag Hammadi een kruik met 52 ou-

de geschriften. Het bleken Koptische vertalingen uit de vierde eeuw van oudere, in het Grieks opgetekende, teksten van zowel christelijke en joodse als hermetische afkomst. In bijna alle teksten is sprake van 'gnosis' (diepere kennis, intuïtief weten) die even oud is als de mensheid en niet gebonden aan tijd of cultuur. Tot voor kort waren er van die teksten maar enkele in het Nederlands beschikbaar, zoals het Evangelie der Waarheid, het beroemde Evangelie van Thomas, het Evangelie van Filippus en het Geheime Boek van Johannes.

Medio '94 en eind '95 kwam bij Ankh-Hermes, in twee dikke gebonden delen, de integrale vertaling van de **Nag Hammadi geschriften** uit. De vertalers, drs. Jacob Slavenburg en dr. Willem Gaudemans, voorzagen elke tekst van een inleiding en een toelichting. Bij het uitkomen van deel II werd op 16 december 1995 een symposium gehouden waar vijf inleiders probeerden de betekenis aan te geven van deze geschriften voor de mens van vandaag. De vijf lezingen - van Jacob Slavenburg, Hein Stufkens, Willem Gaudemans, Roel van den Broek en Piet Schelling - verschenen in mei onder de titel **50 jaar Nag Hammadi en nu?** In zijn inleiding op de lezingen benadrukt Slavenburg de enorme reikwijdte

van deze ontdekking: *De vondst bij Nag Hammadi heeft een sterke beweging in gang gezet. Allereerst een beweging binnen de theologische wetenschap. Onderzoek van deze oude teksten werkte stimulerend voor bezinningsvragen aangaande de 'historische Jezus' en de authenticiteit van bijbelteksten. Buiten de wetenschap zijn veel mensen getroffen door de overeenkomsten van deze geschriften met hun eigen levensbeschouwing.* Of de Nag Hammadi-vondst nog eens het begin zal blijken van een radicale herschrijving van de westerse cultuurgeschiedenis? Boeiende 'stof' is het zeker!

50 jaar Nag Hammadi en nu? Ankh-Hermes, Deventer 1996. 71 blz. geïll. f 19,50(FS)

Immy Beijer,
Wim Heij,
Frank Spoelstra

UITNODIGING VOOR CONFERENTIE

Voor degenen die als gevolg van een uitzending problemen, van welke aard dan ook, hebben gekregen (door Lariam(?), vaccinaties(?) of andere redenen), wordt op **29 en 30 juli** een conferentie georganiseerd in het **Coornherthuis in Zeist**.

Tijdens de conferentie zal gesproken worden over wat er gebeurd is, hoe je er op hebt gereageerd en over de reacties thuis.

Relaties zijn van harte welkom. Zij zullen apart worden begeleid door Judith Rijsdijk die medewerkster is van de dienst Humanistische Geestelijke Verzorging. De militairen worden begeleid door raadsman Joost van Langen.

Tijdens de conferentie zal iemand van de Afdeling Individuele Hulpverlening (psychologische dienst van de KL) uitleg geven over de mogelijke spanningen binnen een relatie die als gevolg van een uitzending of een ziekte kunnen ontstaan.

U kunt het programma opvragen bij het secretariaat van het Coornherthuis, tele-

foon 030-6914060. Ook met vragen over het programma en voor aanmelding kunt u daar terecht.

Raadslieden – waar en wie

Bureau	Naam	Telefoon bureau	MDTN	Telefoon privé
Wezep/'t Harde/ Vlb. Twenthe	L.J.H. (Lex) Beekers	0525-658109 053-4806093	* 06 - 536 - 8109 * 06 - 514 - 6093	038-4212656
Oirschot	I.L. (Immy) Beijer	040-2627909/2627913	* 06 - 549 - 7913	073-6445711
Seedorf	J. (Jacques) van den Blink	00-4942817510, tst. 2285	* 06 - 594 - 2285	00-4942848629
Rotterdam/Doorn	K. (Klazien) van Brandwijk-Wiltjer			0348-414787
Den Helder	C.C. (Tineke) Dekker-Hundling	0223-652089	* 06 - 209 - 52089	0299-403525
Steenwijk	A.B. (Adri) van Deurzen	0521-348754	* 06 - 532 - 2643	0522-262273
Curaçao	M. J. (Marias) van Dorp	00-5999637136		00-5999658948
Den Helder	J. (Joop) Flokstra	0223-656820	* 06 - 209 - 56820	072-5747508
Den Helder	R. P. (Rob) Geene	0223-652089	* 06 - 209 - 52089	0223-644487
Utrecht (Kmar)	J.J. (Jaap) Geuze	030-2365234	* 06 - 557 - 5234	030-2343235
Assen	W.A. (Bart) Hetebrij	0592-358574	* 06 - 541 - 8574	0516-513579
Driehuis-				
Den Helder	C. (Carine) van Hinte	0255-561222	* 06 - 219 - 204	0172-213248
Ede	A.H.T. (Ad) Hornis	0318-681826	* 06 - 678 - 1826	030-2937808
Oirschot	K. (Karen) Joachim	040-2627316	* 06 - 549 - 7316	020-4904824
De Peel	F.G. (Frits) van de Kolk	0493-598872	* 06 - 443 - 259	045-5212183
Seedorf	B.J.T. (Ben) van der Linden	004942817510, tst. 2285/2286	* 06 - 594 - 2285	00-49476173578
Utrecht	B.M. (Beernoud) Mooijen	030-2365234/5753	* 06 - 557 - 5234	035-6234907
Rheindahlen	J.G.J. (Jan) Nauts	00-4924344572		00-49-24345995
Ermelo	I.P. (Irma) Ouweland-Jacobs	0341-477809/477810	* 06 - 533 - 7810	033-4557722
Oirschot	V.J.B.M. (Vincent) Peeters			0164-247215
Amersfoort	K.S. (Kees) Roza	033-4607051/4607698	* 06 - 500 - 7051	020-6323785
Volkel	P. (Peter) Samwel			024-3563833
Schaarsbergen	G. (Gerard) Snels	026-3533377 of 3532774	* 06 - 564 - 2774	024-3229069
Schaarsbergen	M. (Marijke) van der Stigchel-Wijngaard	026-3532752 of 3532774	* 06 - 564 - 2774	0318-591675
Seedorf	J.W.F. (Jan) Sulman	00-4942817510, tst 2285	* 06 - 594 - 2285	00-4942818445
Weert	J.E.M. (José) Verheyen	0495-582702	* 06 - 531 - 1564	024-3732564
Leeuwarden	G.J. (Gerrit) Vlietstra	058-2346826	* 06 - 519 - 6826	0511-472385
Rotterdam	M.C. (Mart) Vogels	010-4539341/281	* 06 - 213 - 341/281	033-4952099
Hoofdraadsman	W.H. (Wim) Heij	030-6914436		0521-513657
Stafradsvrouw	J.J. (Joan) Merens	030-6914436 of 6920906		026-3629745
Coornherthuis				
(raadsman)	J. (Jan) den Boer	030-6914060		0321-318934
(raadsman)	J.M. (Joost) van Langen	030-6914060		0317-410205
(raadvrouw)	J. P. (Joke) van Straaten	030-6914060		010-4362192

